

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2021. – С. 19–42
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 1. – 2021. – pp. 19–42
DOI https://doi.org/10.31861/hj2021.53.19-42
hj.chnu.edu.ua

УДК 94(477.85):355.48(438:478)|«1497»

© Олексій Балух* (Чернівці)

ВИПРАВА ЯНА ОЛЬБРАХТА 1497 р. НА БУКОВИНУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МОЛДАВІЇ ТА ПОЛЬЩІ

Кінець XV ст. виявився досить напруженим для буковинських земель. Уроки правління господаря Стефана III (1457-1504) територія Буковини стала ареною протистояння могутніх держав – Порту, Польщі, Угорщини та Молдавії, а також запеклих польсько-молдавських збройних сутичок. Для Польщі молдавські землі були своєрідною буферною зоною від турків, а для Туреччини – становили значний інтерес через свої оборонні споруди, а саме Сучавську та Хотинську фортеці. Отже, «Чорноморська» експедиція Яна Ольбрахта (1492-1501), її розв'язка у Сучаві (24 вересня – 16 жовтня 1497 р.) та Козминському лісі (26 жовтня 1497 р.) негативно вплинула на воєнно-політичне становище в краї, призвела до чималих демографічних втрат, запустіння населених пунктів та зубожіння місцевого населення, а термін «Буковина» почав уживатися в історичних джерелах як назва місцевості.

Ключові слова: Північна Буковина, Молдавська держава, військові та політичні відносини, Стефан III, Польща, Османська імперія, Угорщина.

Oleksii Balukh (Chernivtsi)

THE CAMPAIGN OF JAN OLBRACHT IN 1497 TO BUKOVYNA AND ITS INFLUENCE ON THE RELATIONS BETWEEN MOLDAVIA AND POLAND

Abstract. *The article analyzes military and political events in the Moldavian territory in the context of the history of Northern Bukovyna and versatile sides of the Polish-Moldavian relations related to the life in the Bukovynian land. The end of the 15th century proved to be quite tense for the Bukovyna, which became the scene of confrontation between the powerful states – Ottoman Empire, Hungary and Poland. In this period military-political situation in Moldavia was stabilized, but its relations with Poland were not settled.*

The Ottoman Empire's subjugation of strategic ports belonging to Moldavia – Kiliya and Belgorod – prompted an immediate reaction of both Poland and Hungary. Both parties recognized the importance of the Moldavian buffer, visible in the fact that the guarantees of Moldavia keeping its status appeared in almost all political agreements between Poland, Hungary and the Ottoman Empire in the second half of fifteenth centuries.

The Polish-Turkish peaceful relations were disturbed in 1497 when the new Polish king Jan Olbracht decided to regain Kilia and Białogród. A well-prepared military and diplomatic Black Sea expedition turned into a war with Moldavia. Hospodar Stefan, initially favorable to the actions of the Kraków court, refused to allow the Polish army to march through Moldavian territory, fearing the sultan.

The expedition was unsuccessful, and since the hospodar was the sultan's vassal, it provoked a violent reaction from the Ottomans. The Polish King's defeat determined Moldavia's status as an entity under the

* к.і.н., доцент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

PhD in History, Associate Professor, the Department of History of Ukraine, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

orcid.org/0000-0001-8091-8118

e-mail: a.balukh@chnu.edu.ua

formal political patronage of Hungary with strong influences from the Ottoman Empire. In the spring of 1498, ottoman army invaded the lands of the Crown and reached Jarosław. The second Turkish invasion took place in the fall of that year and reached the San River.

As a result of the signing of the Polish-Hungarian-Moldavian peace treaty of 1499, the war between Poland and Moldavia was ended, conflicts were settled, and hospodar Stephen III received Poland and Hungary as allies.

Keywords: Northern Bukovyna, Moldavian State, military and political relations, Stephen III, Poland, Ottoman Empire, Hungary.

Актуальність. Добре відомо, що терени Буковини і Хотинщини упродовж доби Середньовіччя намагалися загарбати такі могутні держави, як Османська імперія та Польща, а за молдавський господарський престол велася кровопролитна боротьба. Внаслідок свого географічного розташування територія Молдавії лежала на перехресті важливих торговельних шляхів і на кордонах різних держав. Тому молдавські землі часто ставали ареною жорстоких війн і великих битв, у яких брали участь потужні військові сили. Ця обставина суттєво вплинула на воєнно-політичне та соціально-економічне становище Буковини і її місцевого населення. Однією зі знакових подій кінця XV ст. стала виправа Яна Ольбрахта 1497 р. на Буковину. Для історії краю надто важливим є аналіз маловідомих фактів, які суттєво вплинули на його розвиток.

Ступінь наукової розробки проблеми. Означена тема певною мірою порушувалася в окремих дослідженнях Ф. Папе¹, І. Чаманської², Л. Семьоновой³, О. Масана⁴, А. Жуковського⁵, Е. Фішера⁶, Г. Гонци⁷ та ін. Проте зазначені автори лише частково висвітлювали питання воєнно-політичної історії буковинських земель. Упродовж останніх десятиліть дослідники чимраз частіше звертаються до названої проблематики, розглядаючи питання польсько-молдавської війни 1497-1499 рр.⁸ Основними джерелами, використаними у роботі, є: Бистрицький літопис (в ньому міститься найбільше відомостей)⁹, Літопис Землі Молдавської Г. Уреке¹⁰, Хроніка Європейської Сарматії О. Гваньїні¹¹, Документи Стефана Великого¹², Слов'яно-молдавські літописи XV – XVI ст.¹³, Хроніки М. Стрийковського¹⁴, Биховця¹⁵ та ін.

Мета статті полягає у тому, щоб розкрити передумови, хід і наслідки виправи Яна Ольбрахта 1497 р. на Буковину та її вплив на взаємовідносини Молдавії та Польщі наприкінці XV ст.

Для досягнення мети автор ставить наступні **завдання**: висвітлити передумови погіршення польсько-молдавських відносин у другій половині XV ст.; охарактеризувати становище Буковини наприкінці XV ст.; дослідити специфіку воєнно-політичних відносин Молдавії з Польщею, що стосувалися буковинських земель; розкрити наслідки подій польсько-молдавської війни 1497-1499 рр. у контексті історії Північної Буковини.

Виклад матеріалу. Кінець XV ст. виявився досить напруженим для буковинських земель. Ускладнюється зовнішньополітичне становище Молдавії у зв'язку із намаганням Польщі закріпитися у Північному Причорномор'ї. Це відбувалося на фоні протистояння могутніх держав Центральної та Південно-Східної Європи з Османською імперією.¹⁶

Відносини Молдавії та Польщі у другій половині XV ст. були далекими від ідеальних. У 1457 р. Стефан III виганяє Петра Арона і стає новим господарем Молдавської держави. Після цього він направляє своє військо на польські землі Покуття та Поділля¹⁷, прагнучи схопити Петра, вбивцю його батька Богдана II. Воєнні дії тривали упродовж 1457-1458 рр. Польський король хотів використати ексгосподаря Петра Арона задля зміцнення своїх позицій у Молдавії. Проте, побоюючись відкриття другого фронту, оскільки в цей час Польща була втягнута у Тридцятилітню війну з Тевтонським орденом у Пруссії¹⁸, Казимир IV (1447-1492) змушений був нормалізувати відносини з новим господарем Стефаном III. 4 квітня 1459 р. було укладено польсько-молдавську мирну угоду, і то на засадах, далеких від попередніх.¹⁹ За нею молдавський господар зобов'язувався визнати верховність польського короля, проте у ній зовсім не згадано про складання васальної присяги. Також в угоді не згадувалося про надання військової допомоги Польщі у війні з Тевтонським орденом. Взаємні військові зобов'язання стосувалися лише «поган», тобто турків і татар. За це поляки пробачили Стефану III «війни, незгоди, грабунки, кровопролиття поміж земель

Поділля, Русі і Молдавії».²⁰ Очевидно, мова йшла про воєнні дії 1457-1458 рр., у центрі яких були Хотинська та Чернівецька волості.²¹

Однак фортеця у Хотині, принаймні під час польсько-молдавських переговорів, залишалася під владою поляків.²² Зважаючи на це, господар Молдавії змушений був погодитися на розміщення в замку королівської залоги, однак залишив за собою право збирати мито у Хотині, а також право безперешкодно ловити рибу у Дністрі.²³ Отже, захопивши владу у Молдавії, господар Стефан III, який ввійшов згодом в історію під іменем Великий, одразу почав вирішувати проблеми на польсько-молдавському прикордонні.

Наступна польсько-молдавська угода укладена 2 березня 1462 р. Цей договір підтверджував основні положення про мир 1459 р. Також господар обіцяв вірно служити королю Казимиру IV і надавати йому збройну допомогу.²⁴ Основним результатом молдавсько-польського договору 1462 р., на думку П. Параски, було повернення під владу господаря замку у Хотині.²⁵ Проте іншої думки дотримувався В. Чабану, який відносив повернення Хотина до 1463 р.²⁶ Отже, васальна угода 1462 р. підтвердила те, що король Польщі перестав висувати територіальні претензії щодо Молдавської держави, зокрема у ньому не було жодних згадок про «Шипинську землю», тобто територію Чернівецької та Хотинської волостей, але Казимир IV оформив свій сюзеренітет над землями Молдавії.

Молдавський господар документом від 18 липня 1468 р. підтверджував васальну присягу королю Польщі, зобов'язувався надавати йому допомогу проти всіх його противників, а також обіцяв, що особисто присягне Казимиру IV, коли той прибуде до Кам'янця, Коломиї чи Снятина.²⁷ Цікавим фактом є те, що господар Стефан III домігся від Польщі зобов'язання не лише надавати йому військову допомогу, але й відповідати за оборону молдавських земель від усіляких недругів як зовнішніх, так і внутрішніх.

14 червня 1484 р. турецький султан Баязид II (1481-1512) захоплює молдавські порти та найбільші торговельні центри країни – Кілію та Білгород. В умовах турецько-молдавського воєнного конфлікту, не отримавши реальної допомоги з боку свого союзника – Польщі, господар Молдавії Стефан III різко змінив орієнтаційний курс зовнішньої політики. Щоб врегулювати відносини з турецьким султаном Баязидом II, молдавський воєвода у жовтні 1486 р. підписав з ним мирну угоду²⁸, за якою Молдавія щорічно повинна була сплачувати величезну данину, що становила 5 тис. золотих²⁹, очевидно, турецьких³⁰. Сплата щорічної данини Османській імперії призвела до підвищення державних податків, які платило населення Молдавії. Не були винятком селяни Чернівецької і Хотинської волостей. Населення проливало свою кров у ополченні господаря Стефана, їхні домівки, господарства були розорені турками, а тепер вони повинні були ще й сплачувати їм високі податки.³¹

Ці події знову погіршили відносини між Стефаном III і Казимиром IV, який у березні 1489 р. уклав мир із султаном Баязидом II. Згідно з цією угодою, Кілія та Білгород продовжували залишатися під владою Туреччини. Активна зовнішня політика польського короля порушила воєнно-політичні зобов'язання, взяті ним у Коломиї в 1485 р.³², перед господарем Молдавії Стефаном III, оскільки Казимир IV мав обороняти молдавські землі в їх давніх кордонах. Отже, польсько-молдавські військово-політичні стосунки в черговий раз серйозно погіршилися і, за влучним висловом О. Масана, «переросли у перманентний конфлікт на Покутті»³³, що, безумовно, негативно позначалося на житті населення молдавських володінь на кордоні з Польщею, а саме Чернівецької і Хотинської волостей.

Тоді престиж Молдавської держави та авторитет молдавського господаря були настільки відомі у Європі, що Стефан III Великий не міг безкарно залишити полякам таке лицемірство, яке було здійснене особисто до нього і його народу. Одним із наслідків погіршення польсько-молдавських стосунків було збройне вторгнення молдавських загонів на Покуття в 1488 р., оскільки Стефан III здавна висував претензії щодо нього.³⁴ Військові загони молдавського господаря вдерлися і загарбали покутські землі, але надовго утримати їх не змогли.

На нашу думку, саме після подій, пов'язаних із підписанням мирного договору Польщі з Туреччиною у 1489 р., у відповідь на такі дії польського короля господар Молдавії Стефан III

визнав сюзеренітет угорського правителя у квітні-травні цього ж року.³⁵ Тоді ж король Угорщини Матяш I Корвін (1458-1490) передав Стефану III як компенсацію за втрату причорноморських портів дві трансильванські фортеці з їхніми округами, а саме: Чічеюл і Четатя де Балте.³⁶ Отже, молдавський господар спробував нову зовнішньополітичну тактику, проте сплата данини султанській Туреччині продовжувалася і надалі.

На початку літа 1490 р. господар Молдавії дізнався, що Ян Ольбрахт на чолі численного коронного війська вирушив походом на Угорщину з метою силою захопити угорський престол.³⁷ Тому вже у липні-серпні цього ж року, скориставшись відсутністю королевича Яна Ольбрахта, відбувається військовий похід на Покуття.

Раніше ця подія трактувалася як селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи, зокрема дослідженню цієї проблеми приділив значну увагу В. Грабовецький.³⁸ Проте буковинський історик О. Масан переконливо довів, що «документальні та наративні джерела початку 90-х років XV ст. дозволяють дійти однозначного висновку, що цей рух ініціював молдавський господар Стефан III».³⁹ Це був спланований військовий похід на Покуття, який розпочався влітку 1490 р.

Очолив цей похід на Покуття – Муха. В. Грабовецький зазначає, що він – «виходець із середовища українських селян»⁴⁰, тобто селянського походження. О. Масан також вказує на українське походження Мухи, додаючи, що це був «досвідчений воїн».⁴¹ Про те, що Муха був «чоловік до зброї та бою завзятий», – вказує і А. Жуковський.⁴² Ці події згадані і в Молдавсько-німецькому літописі: «Послав воевода Стефан одного боярина в Землю русинів і він зайняв її аж до Галича».⁴³ Були захоплені міста Снятин, Коломия, Галич, проте поляки «розгромили його військо біля Рогатина».⁴⁴ Частина здобичі все ж була відправлена на Буковину⁴⁵, очевидно, до Стефана III. Документи вказують на те, що до складу військових загонів Мухи входили й турки. Зокрема, «а Снятин обложив, турецький султан з усіма силами своїми, і пушками, під'юджений самим воеводою знищити все, що стоїть на шляху, щоб підкорити своєму пануванню».⁴⁶ Навіть з цього уривка можна здогадатися про те, що ініціював цей похід саме господар Молдавії Стефан III.

Стосовно подій 1491 р. у польсько-молдавських відносинах, то молдавський дослідник Г. Гонца зазначав, що «у 1491 р. в рамках антиягеллонської коаліції Стефан III знов здійснив похід на Покуття, однак на цей раз з метою відновлення втрат державної скарбниці Молдавії внаслідок сплати данини Османській імперії. У 1491 р. Покуття не було захоплене молдавськими військами, проте цей похід став причиною нових молдавсько-польських конфліктів кінця XV – початку XVI ст.».⁴⁷ Отже, події 1491 р. продовжили і так напружені відносини Польщі та Молдавії, що безумовно відповідає перебігу наступних подій.

На початку червня 1492 р. помирає польський король Казимир IV Ягеллончик. Цими подіями скористався господар Молдавії Стефан III, скерувавши свого старшого сина Олександра на чолі війська на Покуття. Останній у 1492 р. спустошив Коломию, а в 1493 р. ще й напав та розорив Поділля.⁴⁸ 30 вересня 1492 р. корону Польщі отримав Ян Ольбрахт (1492-1501), великим князем литовським став Олександр (1492-1506), Владислав (Уласло) II (1490-1516) зайняв трон короля Угорщини, а молодшому брату Сигізмунду призначався молдавський господарський престол. Однак для цього потрібно було позбутися господаря Молдавії Стефана III Великого. Новий польський король прагнув помститися останньому за напади 1488, 1490-1493 рр. на Покуття та Поділля, що завадило Яну Ольбрахту силою загарбати королівський престол Угорщини.⁴⁹

Досить цікавим фактом є те, що спільні інтереси у протидії планам Ягеллонів зближували Молдавію та Московію. З того моменту, як молдавський господар став союзником Московської держави, кримський хан також ставав союзником господаря Молдавії. Зокрема, переговори про союз Молдавської держави та Кримського ханства відбувалися за посередництва московських послів. У жовтні 1492 р. був укладений союзний договір між Бахчисараєм та Сучавою. Для Молдавії він був надзвичайно вигідним, оскільки кримські татари тепер ставали союзниками молдаван у боротьбі з королівською Польщею.⁵⁰ Після цього набіги кримських татар, які постійно завдавали багато шкоди, зокрема північним територіям Молдавії (Буковині), на деякий час припинилися.

Новопризначений король Угорщини Владислав II продовжив зовнішньополітичну лінію своїх

посередників щодо підтримки добросусідських відносин з господарем Молдавії Стефаном III, а також підтвердив у володінні останнього дві трансильванські фортеці з їхніми землями.⁵¹

З огляду на такі дії молдавського господаря, у грудні 1492 р. король Польщі Ян Ольбрахт укладає взаємовигідну угоду про допомогу зі своїм братом, угорським королем Владиславом II, після чого вони почали готуватися до проведення більш представницького з'їзду, на якому мали б вирішити питання щодо спільних дій на міжнародній арені.⁵² Питання підкорення Молдавської держави потрібно було обов'язково узгодити з угорським монархом, оскільки у 1489 р. господар Молдавії визнав над собою зверхність Угорщини.⁵³ Після підписання у 1494 р. наступної польсько-турецької мирної угоди, розрахованої на три роки⁵⁴, за ініціативою польського короля у словацькому місті Левочі у квітні-травні цього ж року відбувся представницький з'їзд Ягеллонів, на якому були присутні усі брати, окрім великого князя литовського Олександра.⁵⁵ На ньому брати-Ягеллони домовилися про політичну взаємодопомогу у міжнародних справах, про організацію походу (відновлення спільних дій) з метою відвоювання у турків молдавських міст-портів Кілії і Білгорода, а також вирішення «молдавського питання», тобто мова йшла про намагання короля Яна Ольбрахта скинути Стефана III з господарського престолу Молдавії та посадити на його місце їхнього молодшого брата – Сигізмунда. Проте угорський король Владислав II, будучи молдавським сюзереном, рішуче відхилив цю пропозицію. Врешті-решт польський король змушений був погодитися з цим, але не відмовився від усунення Стефана III від влади.⁵⁶

А тим часом становище у прикордонних землях Молдавії з Польщею залишилося досить напруженим, оскільки молдавський господар ще у 1494 р. дізнався від трансильванського воєводи Бартоломео Драгфі (учасника з'їзду у Левочі, а також свата і товариша господаря Молдавії) про справжню мету польського короля, а саме: посадити на молдавський престол представника династії Ягеллонів – Сигізмунда.⁵⁷ Автор поділяє думку чернівецького дослідника О. Масана, що «це повинно було викликати настороженість і недовіру господаря Молдавії щодо пропозиції Яна Ольбрахта про спільний напад на турецькі фортеці у Північно-Західному Причорномор'ї».⁵⁸ Тому Стефан III розпочинає активну дипломатичну діяльність з метою недопущення зовнішньої загрози для Молдавії.

Влітку 1494 р. у Молдавію прибув польський посол з пропозицією короля Яна Ольбрахта господарю Стефану III Великому спільними зусиллями відвоювати та завдати ударів по захоплених турками причорноморських фортецях Кілії та Білгорода. Молдавський господар обіцяв співпрацювати з армією польського короля в «Чорноморському» поході при одній умові, якщо його війська будуть рухатися тільки лівим берегом річки Дністер і розташовуватимуться біля чорноморських берегів⁵⁹, оскільки просування польських військових формувань правим берегом Дністра, тобто територією північних і центральних районів Молдавії, могло завдати значної шкоди цим прикордонним землям, якими були, насамперед, Чернівецька і Хотинська волості. Отже, Стефан III формально підтримав плани з'їзду в Левочі, однак насправді все склалося по-іншому. По суті він зайняв вичікувальну позицію та продовжував лавірувати між Туреччиною, Угорщиною, Польщею та до певної міри й Москвою. Він не міг прийняти тоді однозначного рішення з такого важливого питання, як виступ проти Османської імперії і Кримського ханства⁶⁰, оскільки це загрожувало втратою суверенітету держави.

Зваживши всі «за» і «проти», Стефан III продовжив активну дипломатичну діяльність щодо усунення зовнішніх загроз воєводству. Зміцнивши взаємовідносини з Угорщиною, господар Молдавії приділив значну увагу відносинам з Москвою.⁶¹ Уклавши союзні відносини з Литвою у 1494 р., московський цар Іван III посприяв обміну молдавськими посольствами з литовськими, які завершилися утвердженням миру між Великим князівством Литовським та Молдавією у 1496 р. Незважаючи на укладений мирний договір з молдавським господарем Стефаном III, великий князь литовський Олександр, узгодивши всі питання зі своїм братом польським королем Яном Ольбрахтом у Парчеві в 1496 р. (саме там був розроблений план захоплення Молдавії для Сигізмунда)⁶², був готовий направити свої війська проти Молдавії, тому Стефану III потрібні були рішучіші дипломатичні заходи задля недопущення цього.⁶³ Брати Ягеллони, очевидно, не розуміли, що від Османської імперії Польщу та Литву відділяли в основному лише землі Молдавії.

Тому саме в цей час з метою виходу з такого зовнішньополітичного становища уряд Яна Ольбрахта зважується на завоювання Молдавії. Отже, активне приготування поляків до війни розпочалося вже у 1496 р. Причому масштаби цих приготувань були величезними. По всій країні проводилася повна мобілізація.⁶⁴ Як зазначав генерал Раду Розетті, тогочасна польська армія була зорієнтована на ведення переважно польових битв і не мала досвіду ведення боїв у місцевості, вкритій лісом, та горах.⁶⁵

Відверто агресивні дії польського короля одночасно ставили під загрозу як всю Молдавську державу, так і територію між верхів'ями Сучави і Середнім Дністром (Буковину) як її складову частину та прикордонну з Польщею територію. Було оголошено збір посполитого рушення, хоча зазвичай воно збиралося досить повільно (близько двох місяців).⁶⁶ Під прикриттям військового походу проти турецького султана навесні-влітку 1497 р. Ян Ольбрахт здійснює так званий «Чорноморський» похід на Молдавію.⁶⁷ Отже, антигеллонська спрямованість діяльності молдавського господаря Стефана III Великого прискорила втілення в дійсність задумів короля Польщі.⁶⁸

Ян Ольбрахт у супроводі свого брата Сигізмунда, зібравши численне військо, у середині липня 1497 р. спрямовує його до кордонів із Молдавією.⁶⁹ Володіючи інформацією щодо планів польського монарха, а також дізнавшись про початок походу та побачивши концентрацію польських військ, Стефан III одразу ж повідомив про це сілістрійського санджак-бея Месіх-пашу і терміново відправив логофета Іона Теутула до Стамбула.⁷⁰ Також варто зазначити, що ще навесні 1497 року Стефан III повідомляв турецького султана про небезпеку з боку Польщі. Він не був упевнений щодо основної мети експедиції, але на випадок конфлікту зобов'язався підтримати Баязида II. Він також згадав про угорські військові формування, які збираються в Трансильванії. Цікаво, що турецький правитель зобов'язав господаря напасти саме на Трансильванію, проте Стефан III у листі до султана пояснив, що не в змозі напасти на території Угорської держави, оскільки сам боїться вторгнення з боку кримського хана.⁷¹ А тим часом Ян Ольбрахт, не знаючи про молдавсько-турецький пакт, а точніше не допускаючи такої можливості, прямував до Молдавії.

Прохання про допомогу Стефан III також направив до короля Угорщини, господаря Валахії та кримського хана.⁷² Отримавши підтримку від Османської імперії, до Молдавії терміново був направлений загін Месіх-паші у складі близько 800 воїнів.⁷³ Автор поділяє думку, що вони могли бути розміщені на теренах Чернівецької волості уже наприкінці липня 1497 р.⁷⁴ Підсилені турецько-татарськими підрозділами загони Стефана III напали на Покуття, де вже 4 серпня спалили Коломию, а юрби коломиїських погорільців змушені були утікати до Галича.⁷⁵ Очевидно, звідси вони здійснили напад на інші покутські землі. Таким чином, господар Молдавії вдався до таких дій через те, що туркам і татарам потрібно було брати ясир, а на своїх землях цього робити він не хотів, оскільки вони і так перебували у не найкращому економічному становищі.

На нашу думку, приводом до інтенсивного форсування поляками р. Дністер 7 – 8 серпня 1497 р. напевно стали напади на Снятин та Коломию.⁷⁶ Щодо цієї переправи є згадка у Бистрицькому літописі: «...король перейшов річку Дністер біля Михальчі (між Устям і Михальчею, вище Городенки. – О.Б.) на цій стороні зі всіма своїми військами. І прийшов до Кіцманя».⁷⁷ Туди прибув молдавський посол великий скарбник Ісаак, який 9 серпня від імені Стефана III хотів дізнатися про мету прибуття польського війська до Молдавії.⁷⁸ Польський король особисто запевнив його, що прибув з метою відвоювати у турків раніше захоплені молдавські міста-порти Кілію та Білгород. Незважаючи на це, 16 чи 17 серпня молдавський господар знову посилає на зустріч із польським королем великого скарбника Ісаака, а з ним і великого логофета Іона Теутула. Вони прибули для того, щоб нагадати Яну Ольбрахту про попередні домовленості із господарем щодо невідповідності маршруту просування польських військових формувань та вимагали покинути молдавські землі. Проте польський король був іншої думки і не зробив цього, а молдавських послів звелів «взяти у полон; і наказав відвезти їх до Високого замку у Львові».⁷⁹ Чех Ян Трнка, який був одним із командувачів польських військових сил, запропонував королю розпочати наступ на Молдавію саме з облоги та захоплення замку у Хотині, для того щоб постачання провіанту та фуражу з Поділля відбувалося безперешкодно.⁸⁰ На думку польського дослідника Фридриха Папе, це забезпечило

б успішний розвиток наступу на південь і Причорномор'я⁸¹. Поділяє цю думку інший історик з Польщі Тадеуш Грабарчик, який також вважає, що через невдалу спробу окупації Хотина та постійні напади молдавської легкої кінноти, продовжувати похід до чорноморських портів ставало неможливо, оскільки це могло б легко ізолювати коронне військо від бази постачання. Тому і вирішено було рушити до Сучави, столиці Молдавії. У майбутньому вона могла стати базою для подальших дій на півдні проти Стефана Великого. Крім того, позиції Стефана, безумовно, були б ослаблені, якби польські війська змогли захопити його столицю.⁸²

Однак серед членів військової ради було більше противників плану взяття Хотинської фортеці, а їхні доводи зводилися до того, що спочатку потрібно зайняти фортецю у Сучаві, як базу для подальших операцій.⁸³ Прийнявши доводи останніх, «король пішов зі всім своїм військом до Сучави».⁸⁴ Автор погоджується із думкою О. Масана, який вважає, що Ян Ольбрахт «демонстрацією польських сил хотів змусити Стефана III підкоритися своїй волі і, таким чином, забезпечити надійний тил для королівського війська».⁸⁵

Щодо загальної кількості військ, зібраних польським королем, то воно налічувало до 80 тис. воїнів.⁸⁶ Однак лише половина з них належала до бойового складу, решту складали тиллові частини та обслуговуючий персонал, тобто не бойова його частина.⁸⁷ «Якість цього війська, що складалося з різних, часто дуже різноманітних елементів, не була якоюсь особливою. Військо було недосвідчене, бо з часів Казимира Ягайла використовувалося дуже рідко», – писав австрійський військовий та науковець Едуард Фішер.⁸⁸ На думку деяких польських істориків, лише возів було майже 30 тис.⁸⁹ Однак Е. Фішер заперечує ці дані, оскільки навіть сьгодні військовий підрозділ, що складається з 80 тис. чол., цілком здатний забезпечити усім необхідним 7 – 8 тис. упряжок.⁹⁰ До складу польської армії входили й військові загони великого князя литовського Олександра, навіть незважаючи на те, що наприкінці серпня 1497 р. великий московський князь Іван III послав до Олександра своє посольство з проханням «на Стефана воєводу не ходити», а у відповідь отримав від нього «на Стефана воєводу не пішов».⁹¹ І справді, Олександр не брав участь у поході на Молдавію, а лише відправив литовські війська на допомогу своєму брату Яну Ольбрахту. Цей факт засвідчує Львівський літопис: «...і князь великий Олександр сам повернувся, а князів руських з силою своєю послав брату своєму Ольбрахту на допомогу».⁹²

На участь у «Чорноморському» поході на боці Польщі невеликого загону лицарів Німецького, або Тевтонського ордену з Пруссії вказував О. Масан. Мова йде про 150 кіннотників та 250 піхотинців на чолі з великим магістром Й. фон Тіфеном.⁹³ Поділяє цю думку і польський історик Януш Смолуха, вважаючи, що участь в експедиції взяв сильний контингент, який складався із 400 тевтонських лицарів під керівництвом самого великого магістра.⁹⁴ 13 липня лицарі прибули до Львова, а 17 серпня, переправившись через р. Дністер, вирушили до польського короля у Молдавію.⁹⁵ Як відомо, ставка Яна Ольбрахта перебувала тоді у молдавському місті Кіцмань.

Успішно форсувавши р. Дністер, польському війську потрібно було переправитися через р. Прут і р. Сірет. Знаючи про це, молдавський господар Стефан III направив спеціальні допоміжні загони до місця можливої переправи поляків, а саме до броду під Чернівцями на р. Прут.⁹⁶ Молдавські загони прикриття, які накопичили бойовий досвід за часів попередніх війн, впоралися зі своїм завданням і завдали важких втрат супернику, швидкість просування якого була зведена до 3-4 кілометрів на день.⁹⁷ Наприкінці серпня 1497 р. армія Яна Ольбрахта спробувала перейти Прут саме під Чернівцями, однак зіткнулася тут із добре озброєними загонами Стефана III.⁹⁸ Як наслідок, до рук молдавських військових підрозділів прикриття потрапили шість полонених поляків. Перебуваючи у місті Роман, де розміщувалося усе молдавське військо⁹⁹, Стефан наказав тих полонених «трьох ляхів відіслати до турецького царя, а інших наказав повісити».¹⁰⁰ Слушну думку висловив О. Масан, що «цей факт свідчив про існування попередніх молдавсько-турецьких домовленостей».¹⁰¹

Переправа через р. Дністер, арешт молдавських послів, сутичка з молдавськими військами на р. Прут під Чернівцями вказували господарю Молдавії на вороже ставлення до нього з боку короля Польщі Яна Ольбрахта. Не гаючи часу, Стефан III потай почав зміцнювати Сучавську фортецю і збільшив її гарнізон, а його військо ще у серпні було зібрано і споряджено до бою.¹⁰² Щодо

чисельності війська господаря Стефана III, то цифра 40 тис. воїнів, яку наводить Е. Фішер¹⁰³, приймається на віру усіма сучасними науковцями.¹⁰⁴ Воно складалося з русько-молдавської частини у 18 тис. осіб¹⁰⁵, загону семигородського воєводи Б. Драгфі числом 12 тис. осіб¹⁰⁶, 2-тисячного турецького загону на чолі з Малкоч-оглу¹⁰⁷, а решту становили загони валаського господаря Радуг Великого (бл. 8 тис. осіб).¹⁰⁸ На думку румунського історика Н. Стоїческу, у другій половині XV ст., а саме в часи Стефана III Великого, так зване «велике військо» у Молдавії досягало при серйозній небезпеці близько 40 тис. осіб.¹⁰⁹ Отже, стверджувати, що молдавський господар зібрав на той момент усі наявні військові сили, ми не можемо.

Іншої думки був Р. Розетті, вважаючи, що армія Стефана Великого нараховувала близько 50-60 тис. осіб, до яких входили і наймані підрозділи (бл. 10 тис. осіб), «мале і велике військо»¹¹⁰, проте дані Р. Розетті, на наш погляд, значно перебільшені.

Саме до періоду господарювання у Молдавії Стефана III Великого відноситься зміцнення північних і північно-східних кордонів держави. З цією метою він провів повну реконструкцію старих укріплень фортець у Сучаві та Хотині у зв'язку із появою нової зброї – вогнепальної артилерії. У Хотині після капітальної перебудови фортеця збільшилася у три рази і стала однією із найпотужніших оборонних споруд держави.¹¹¹ Щодо фортеці у Сучаві, то було добудовано її зовнішню лінію стін із товщиною більше 3,5 м, які оточували замок кільцем. Також були добудовані напівкруглі вежі, що надало їй додаткової міцності.¹¹²

На початку вересня 1497 р. польське військо отаборилося поблизу села Тарасівці (сьогодні те ж село Новоселицького р-ну Чернівецької обл.).¹¹³ 3-4 вересня великопольські загони короля, які перебували під Хотином, отримали наказ рухатися до Тарасівців. Прибули вони 9 вересня у місцевість «Nadir» (Хадір, поблизу с. Тарасівці)¹¹⁴, а не під Зеленів, як припускав Е. Фішер.¹¹⁵ 11-12 вересня уся польська армія саме тут переправилася через р. Прут. А вже 18-20 числа того ж місяця вони спішно форсували р. Сірет. Отже, досить швидко, а саме вже 24 вересня, польська армія стала під Сучавською фортецею і оточила її.¹¹⁶

За словами Е. Фішера, ще перед початком облоги фортеці у Сучаві король віддав наказ відпустити усіх молдавських полонених, що викликало ще більше незадоволення з боку високопосадовців Молдавії, оскільки вони розуміли, що Ян Ольбрахт прагне перетягнути їх на свій бік. Також Е. Фішер помилково вказував, що саме 21 вересня поляки з'явилися під Сучавою та взяли в облогу фортецю і місто чотирма окремими таборами.¹¹⁷

Справжня облога замку у Сучаві розпочалася лише 26 вересня 1497 р.¹¹⁸ Усі спроби захопити фортецю штурмом упродовж трьох тижнів були відбиті її захисниками, які були добре озброєні та мали достатньо провіанту.¹¹⁹ «В одній частині муру полякам вдалося зробити пролом, але залага закрила його фашинами (міцні дубові колоди і палі) та землею».¹²⁰

Коли всю околицю Сучави молдаване ще раніше спустошили, а постачання з польських територій повністю припинилося, то стало неможливо здобувати харчі для коронного війська. Тому Ян Ольбрахт вирішив вислати на південь Молдавії значні сили, щоб вони «реквізували» провіант. При цьому доходило навіть до кровопролитних боїв з молдавським військом, яке намагалося зашкодити намірам поляків.¹²¹ Крім того, загони поляків спустошували сусідні із Сучавською волості, в тому числі й Хотинську.¹²² «Один з таких великих польських загонів, який просунувся аж до Нямца у лісі Браніште, що неподалік замку, зазнав тяжкої поразки»¹²³ від військових загонів молдавського господаря.

Польський хроніст Мацей Стрийковський так описував облогу Сучави: «Король, не дочекавшись ні литовських військ, ні пруссів, ні інших, затагнув ворога у Валахію, де Сучавський столичний замок він з чотирьох сторін оточив і могутніми гарматами руйнував стіни, сподіваючись, що волохи розчарувалися в суворому і тиранічному правлінні Стефана, повинні були приєднатися до нього. Але в цьому він помилявся, бо, хоч там було вісімдесят тисяч люду лицарів корони, не рахуючи кучерів, кухарів та інших служилих людей, яких було сорок тисяч, в таборі було тридцять тисяч возів з провіантом, але волохи воювали мужньо, а коли наші вдень вибили діру у стіні, проте вночі її перекрили гноєм, деревом та камінням. Тож коли наші довгий час проводили біля Сучави, Стефан зібрав армію своїх волохів, турків, мультен і угрів, з якими він об'єднався, і постійно

турбував наших, особливо під час пошуку провіанту, вони їх били скрізь, вбивали, за що шляхта просила короля відпустити їх додому».¹²⁴

За три тижні облоги коронними військами Сучавської фортеці армія молдавського господаря Стефана III встигла перегрупуватися й зосередитися. Його загони перерізали усі комунікації польської армії, так що «табір короля Польщі Яна Ольбрахта опинився в оточенні».¹²⁵ Також молдавські військові загони безперервно нападали на поляків, створюючи ситуацію невпевненості серед голодних і деморалізованих солдатів польського короля. У той же час активна дипломатична діяльність великого князя московського Івана III завадила великому князю литовському Олександру надати значну військову допомогу королю Яну Ольбрахту.¹²⁶

У ході «Чорноморської» кампанії Яна Ольбрахта застала «несподівана» новина, а саме засудження угорським королем факту військового виступу Польщі проти господаря Стефана III, якого він вважав васалом Угорщини. По суті, це був перехід угорців на молдавський бік.¹²⁷ Зваживши всі «за» і «проти», до короля Польщі прибуло посольство від його брата Владислава II, який у своєму посланні вимагав припинити воєнні дії проти господаря Молдавії.¹²⁸

Отже, тиск з боку угорської дипломатії, небажання коронних військ і шляхти продовжувати цей похід, гостра нестача провіанту та фуражу, а також хвороба (малярія) короля Польщі – усе це змусило Яна Ольбрахта погодитися на запропоноване угорськими дипломатами перемир'я із молдавським господарем Стефаном III. Після цього 16 жовтня поляки зняли облогу із Сучавського замку.¹²⁹

Після оголошення делегатами польсько-молдавського перемир'я про нього зразу дізналися в коронному таборі та у передмістях, а Ян Ольбрахт наказав польській армії відступати. «Відступ відбувався поступово, між 19 і 22 жовтня. 16 жовтня знято облогу, до 19-го тривали мирні переговори, а військові підрозділи почали залишати табір під Сучавою тільки 19 жовтня; відхід відбувся чотирма окремими колонами, а останні частини залишили Сучаву 22-го числа», – зазначав Е.Фішер.¹³⁰

Згідно з умовами польсько-молдавського перемир'я, коронні війська зобов'язувалися відступити тією самою дорогою, якою і прийшли до Сучави.¹³¹ Угорський король Владислав II просив господаря Стефана III піти на мир з Яном Ольбрахтом.¹³² «Стефан III через посланців велів переказати польському королю, щоб той при відступі рухався не іншим шляхом, ніж тим, яким він прийшов сюди, бо шлях через ліси є небезпечним, а також, щоб той рухався відкритою місцевістю, а потім повернув праворуч на шлях, який хоч і довший, зате безпечніший. Хай він уникає короткого шляху ліворуч, що веде через ліси, бо на ньому з його військом можуть легко трапитися нещасні випадки», – вказував Е. Фішер.¹³³ На цьому наголошував і О. Масан: «Стефан III радив обійти лісовий масив, тобто повертатися тим самим шляхом, яким поляки прийшли до Сучави».¹³⁴ Однак посланці молдавського господаря передали цей ультиматум уже після укладення мирного договору. На нашу думку, господар Молдавії мав інформацію щодо намірів валахів, турків і татар здійснити напад на відступаюче військо короля Яна Ольбрахта, але все ж застерігав його не рухатися лісами Буковини.

Як зазначав Ф. Папе, договір про перемир'я між Стефаном III і Яном Ольбрахтом мав зобов'язуючий характер лише для Польщі, Молдавії та Угорщини, проте не стосувався турків, татар і валахів.¹³⁵ Варто погодитися з думкою О. Масана, що «господарю було вигідно, щоб його союзники напали саме на польські обози та поживилися за рахунок їхніх полонених, а не спустошували б молдавської землі».¹³⁶ Отже, звістка щодо можливої небезпеки на лісових шляхах забезпечувала Стефану III алібі на випадок, якщо польський король звинуватить його у порушенні умов польсько-молдавського миру.¹³⁷

Проте Ян Ольбрахт був іншої думки, тому «зі своїм військом пішов тією дорогою, якою прийшов до Хотина (точніше – від Хотина. – О.Б.), хіба що кілька хоругв (частина польського війська. – О.Б.) свавільних зем'ян пішли на Буковину, завдаючи великої шкоди; вони йшли безпечно, не остерігаючись. За це їх Бог покарав, що були війська занадто свавільні, самі були безпечні і шкоди завдавали великої, і гетьманів своїх не слухали», – записано в Молдавсько-польському літописі.¹³⁸ І справді, польський король, не послуховавшись попереджень молдавського господаря, очевидно,

через недовіру до нього, спрямував своє військо за тим маршрутом, який пролягав через брід на р. Сірет, а звідти – через Козминський ліс до Чернівців, Снятина та Львова.¹³⁹ На нашу думку, кілька хоругв коронного війська все ж таки пішли на Буковину.

Польський історик Ф. Папе вказував на той факт, що 22-23 жовтня передова колона (ополчення шляхти з Великопольщі) форсувала р. Сірет, рушивши далі на північ до лісу Буковини і «потягнула» за собою решту коронної армії.¹⁴⁰ Через важку хворобу король Ян Ольбрахт вже не міг змінити маршруту відступу свого війська.

Коронне військо, яке постійно відступало, на своєму шляху знищувало та забиало у місцевого населення всі продовольчі запаси. Перейшовши брід через р. Сірет, 25 жовтня 1497 р. вони підійшли до Козминського лісу, через який була лише одна дорога, тому основна частина цього війська, разом із королем, отаборилася під Глибокою на ніч, а «кінна розвідка, що складалася зі шляхти із Західної Польщі, пішла далеко вперед, благополучно оминувши ліс, стала табором на іншому його боці».¹⁴¹

З самого ранку 26 жовтня поляки розпочали перехід через Козминський ліс. Коронна армія розтягнулася на кілька кілометрів у довжину. Дійшовши десь до середини лісу, на польське військо раптово почали падати підрубані дерева, а з іншого боку атакували війська молдавського господаря, турки, татари, валахи, угорці та ін. У кривавому бою загинули німецькі найманці, придворна прислуга, мазовшани, сілезці, а також лицарі-хрестоносці.¹⁴² Найбільше постраждала саме третя і четверта колони, тобто найманці й обозна челядь, а потім і малопольські, і руські загони з Галичини.¹⁴³

Досить детальну інтерпретацію щодо маршруту просування коронного війська буковинськими замлями та перебіг битви у Козминському лісі висвітлив В. Коржик. Він пише: «Через ліс було декілька доріг, на користь чого свідчить факт, що на початку битви молдавські кіннотники несподівано для поляків з'явилися на північному узліссі і перекрили шляхи для відступу, хоча основні сили Стефана Великого спрямували головний удар на середину (куди також необхідно було підвести у певному порядку війська) та ар'єргард польського війська, складеного посполитими (ополченцями з польських земель) і німецькими найманцями. За розробленим планом нападу при втягуванні більшої частини неодагненого у бойову амуніцію польського війська на вузьку ґрунтову лісову дорогу, на авангард звалювали заздалегідь підпилені стовбури дерев, що створювало її непроїжджою, а озброєні молдавські піхотинці з обох боків лісових хащ несподівано атакували колону, де переваги важкої кавалерії зводилися нанівець. Для розуміння реальної ситуації і перебігу подій варто підрахувати загальну довжину військової колони. Якщо чисельність польського війська мінімально брати за 40 тис., то при ширині доріг у 4 м і похідної колони у 4 чол., при середньому міжрядному інтервалі у 1,5 м, на одному кілометрі одночасно могло вміщуватися близько 2,6 тис. вояків. Упереміш з обозними візками, що везли зброю, лати, провіант та особисті речі, на одному кілометрі траси одночасно перебувало близько 1,8-2 тис. чол. З врахуванням парку облогових машин, артилерії, основного обозу та кавалерії похідний стрій мав би розтягтися щонайменше на 24-25 км. Сьогодні ширина смуги лісів Пруто-Сіретського межиріччя тут становить 1-3 км, в 1497 р. вона сягала приблизно 10-12 км. Отже, орієнтуючись на третій варіант шляху, на лісовій дорозі під час несподіваного нападу з флангів могло знаходитися максимум 18-20 тис. практично беззбройних вояків. Цим ще раз підтверджується факт, що значна частина польського війська ще залишалася у таборах під Глибокою і, не змігши заздалегідь організувати для оборони із бойових возів вагенбург, зазнала стрімкого і нищівного удару основних піхотно-кавалерійських сил молдавського війська. Під час паніки та стовпотворіння вона була практично вся знищена. Під завершення різанини кінна королівська гвардія за наказом Яна Ольбрахта з середини лісу повернулася тією ж лісовою дорогою назад на допомогу, по ходу розігнавши малочисельну молдавську піхоту, і спромоглася відкинути головні сили Стефана Великого за р. Сірет майже до с. Кам'янка. Це дозволило врятувати королівське військо від повного знищення і при переслідуванні нанести молдавським загонам відчутні втрати. Важливим є і фактор сезону, у який відбулася битва. Наприкінці жовтня довжина світлового дня не перевищує 10 годин, тож усі дислокації військ і перипетії битви відбувалися у обмеженому часі. Отже, поле битви, завдяки великій лісистості і відсутності територіального маневру, лінійно

розтягнулося вздовж дороги від Сірету до майже околиць с. Козмин, тобто на відстань 20-22 км, що для часів пізнього Середньовіччя було унікальним явищем. Тактика лісової засідки дозволила значно меншому молдавському війську за короткий час досягти значних успіхів, знищити більше половини живої сили ворога і взяти у полон декілька тисяч вояків супротивника, захопити всю облогову техніку, артилерію, обоз і навіть особисту карету короля. Однак, завдяки лісовим хащам і незначним за чисельністю молдавським загонам, розсіяна і вціліла від різанини частина польського війська все ж таки дісталась тимчасового табору Яна Ольбрахта у с. Козмин, де була організована оборона і проведений огляд решти армії. Молдавські війська також зазнали відчутних втрат, і тому Стефан Великий не наважився на відкритому місці наявними силами остаточно завершити розгром. Решта армії Яна Ольбрахта у наступні 3 дні була знищена під час переслідування його молдаванами дорогою на Чернівці та, головним чином, у самому місті під час переправи у важких військових строях через широку і бурхливу напівгірську ріку Прут. Врятувалося лише декілька десятків вояків з особистої охорони престарілого і хворого на лихоманку польського монарха». ¹⁴⁴

Незважаючи на раптовість нападу та непідготовленість коронної армії до воєнних дій, господарю Молдавії не вдалося повністю знищити війська суперника. ¹⁴⁵ Проте Стефан III Великий особистої участі у бойових діях не брав, тому не міг безпосередньо керувати ходом битви. Він залишався поблизу у таборі зі своїми основними силами. З огляду на те, що молдавський господар не міг сидіти в сідлі через подагру (хворобу суглобів), прибув туди пізніше вже на санях. ¹⁴⁶ Пізніше, за наказом Яна Ольбрахта, військовий загін, очолюваний Яном Тенчинським, вдавсь до контрнаступу та, переслідуючи загони Стефана III, відкинув їх до броду на р. Сірет. Саме там Ян Тенчинський втратив коня і потрапив у полон до турків. ¹⁴⁷ Проте це був лише тимчасовий успіх.

У 1497 р., коли виникла реальна небезпека нападу польської армії на молдавські землі, то необізнані у справах військових молдавські владики почали надавати свої поради господарю Стефану III, а той відповідав їм: «Вашою справою є церква, а не втручання у військові справи». ¹⁴⁸ Е. Фішер розповідає цікаву легенду про те, що у розпалі Козминської битви господарю у лісі з'явився Св. Дмитрій на коні та зі зброєю, як витязь, і дав йому та його війську сили й мужності. ¹⁴⁹ Тому після здобуття важливої перемоги над військом короля Польщі, «милостинею божою і молитвами пречистої богоматери і моленієм святого і славного великомученика і мироточивого Дмитрія» у «краї Козмин буков (Козминському лісі. – О.Б.)» ¹⁵⁰, Стефан III дав наказ звести храм святого Дмитрія у Сучаві. ¹⁵¹ У такий спосіб він висловив подяку за духовну підтримку Церкві.

Зазнали втрат в основному допоміжні загони та обоз, тому його рештки, а також численна польська артилерія були залишені Яном Ольбрахтом на полі бою. Це пояснюється ще й тим, що Стефан III віддав наказ підрубати дерева вздовж лісових проходів, щоб загородити проїзд, а не щоб, всупереч поширеній думці, падаючі дерева порозчавлювали тих, хто рухався близько до них. ¹⁵² Втрати польського війська у битві в Козминському лісі становили близько 5 тис. воїнів (убитими або забраними у полон) при загальних втратах у 11 тис. осіб. ¹⁵³

У Молдавсько-польському літописі також є згадка щодо військових втрат Яна Ольбрахта у Козминській битві: «Забрано у той час (у поляків. – О.Б.) повітових хоругв немало та гармат також, і самих дуже багато». ¹⁵⁴ Свідченням цього є знахідка у 1999 р. під час літніх археологічних розкопок у цитаделі середньовічної фортеці у Старому Орхеї двох бронзових гармат, які дуже добре збереглися. ¹⁵⁵ Археологи датують ці гармати останньою чвертю XV – початком XVI ст. ¹⁵⁶ Як відзначає молдовський археолог Г. Постіке, обидві гармати за клеймуванням, а також за типом орнаменту і низкою геральдичних елементів, нанесених на корпус гармати, можна вважати польсько-литовського походження. Він також стверджує, що ці гармати були відлиті у якійсь польській зброярні. Далі він робить висновок, що у фортецю в Старому Орхеї ці польські гармати могли потрапити, швидше за все, саме після битви 26 жовтня 1497 р., оскільки, як зазначалося вище, до рук Стефана Великого у тій битві потрапило доволі багато польської вогнепальної зброї та артилерії, зокрема бомбарди. ¹⁵⁷

Минувши Козминський ліс, Ян Ольбрахт разом із рештками свого колись грізного війська в ніч з 26 на 27 жовтня став табором поблизу села Козмин ¹⁵⁸ (нині село Валя Кузьмин на Глибоччині Чернівецької обл.). «Й тут загони Стефана III не давали полякам відпочити та турбували їх безперестанку: вночі молдавани підпалили з підвітряного боку траву, тому поляки змушені були

викосити траву й чагарники на тому боці табору, де горіло полум'я, щоб їх не охопив вогонь», – зауважував Е. Фішер.¹⁵⁹ На нашу думку, це пояснюється тим, що на Буковині в цей час тривав бездощовий період, який не є характерним для погоди наприкінці жовтня.

Як зазначав польський історик Т. Грабарчик, «на ранок 27 жовтня, після битви та боротьби із вогнем, зібралися залишки розсіяного коронного війська на чолі з Яном Ольбрахтом, на північ від лісів Козмина, у табір, розташований, ймовірно, біля села Коровія (нині однойменне село Глибоччини у Чернівецькій обл. – О.Б.), звідки вони рушили до броду під Чернівцями, щоб перейти на інший берег р. Прут».¹⁶⁰

За свідченнями автора Бистрицького літопису, «військо Стефана воєводи за ними (поляками. – О.Б.) вслід йшло, вбиваючи (їх. – О.Б.)».¹⁶¹ Отримавши інформацію, що зі Снятина до польського короля рухається «друге лядське військо», молдавський господар Стефан III наказав великому ворніку С. Болдуру перекрити шлях тому війську та розбити його. Молдавський військовий загін налічував близько 3 тис. воїнів, а польський допоміжний загін мазовецької важкої кінноти нараховував близько 600 осіб.¹⁶² Ввечері 28 жовтня, діставшись до села Ленківці (нині однойменне село поблизу м. Чернівці) і зустрівшись зі своїми противниками, молдавський загін першим у бій не вступав, зважаючи, очевидно, на сутінки. А вранці 29 жовтня під Ленківцями відбувся кривавий бій, в якому польський кінний загін був розгромлений, «і загинуло там багато лядського війська»¹⁶³.

На думку автора, мазовецька кіннота виконувала, у першу чергу, розвідувальну функцію, тому що зі Снятина позаду неї рухався литовський загін, надісланий великим князем литовським Олександром на допомогу своєму брату.

Допоміжний загін литовців складався в основному з кінноти і налічував кілька тисяч воїнів на чолі з С. Кишкою.¹⁶⁴ Війська С. Болдура спробували зупинити просування ворога до Чернівців, але під Шипинцями зазнали поразки.¹⁶⁵

Отже, литовське підкріплення, яке прибуло до Чернівців, покращило становище та моральний стан залишків війська польського короля. І тільки після його прибуття Ян Ольбрахт наважився продовжувати відступ через р. Прут до Снятина.

Об'єднане польсько-литовське військо, врешті-решт, спробувало перейти р. Прут через бід поблизу с. Жучки лише на ранок 30 жовтня. Але на іншому березі на польське військо уже очікував великий ворнік С. Болдур зі своїми загонами, а позаду поляків з боку Чернівців підходило військо господаря Молдавії. Незважаючи на те, що армія Яна Ольбрахта була оточена, їм вдалося подолати цей бід без великих зусиль.¹⁶⁶

Королівське військо Яна I Ольбрахта зазнало чималих втрат, як і молдавське, однак воно не було розбите повністю. За даними анонімної староосманської хроніки, під час боїв у лісових нетрях (Козминському лісі. – О.Б.) до турецького полону потрапило лише 200 польських воїнів та 9 їхніх командирів.¹⁶⁷ Молдавський господар переслідував об'єднану польсько-литовську армію аж до Снятина, завдавши їй чимало клопоту.

Хворого Яна Ольбрахта доправили до Снятина, а потім через Покуття вже до Львова. «Туди він прибув з жалюгідними залишками колись такого могутнього війська, і перебував там, аж поки не одужав від своєї хвороби».¹⁶⁸ Бистрицький літопис повідомляв, що «розбитий був король під Чернівцями, але перейшов річку Прут. І звідти втік з дуже малим військом і ледве врятувався».¹⁶⁹

Досить цікавим є факт, що у 1852 р., а також у 2003 р. у річці Прут були знайдені два середньовічні довгі мечі.¹⁷⁰ Відомий буковинський історик і етнограф Р. Кайндль писав, що «цей меч міг належати одному з німецьких лицарів, який був у війську Яна Ольбрахта і у битві під Чернівцями на р. Прут загинув».¹⁷¹ Поділяє його думку і чернівецький дослідник Сергій Пивоваров, який також вказував на те, що «ця знахідка могла бути «загублена» у р. Прут після битви в Козминському лісі».¹⁷²

Завдяки Козминській битві 1497 р. термін «Буковина» почав вживатися в історичних джерелах саме як назва місцевості.¹⁷³ У Літописі зазначалося, що «Яна Ольбрахта волохи вразили на Буковині».¹⁷⁴ Отже, звістка про нищівну поразку армії Яна Ольбрахта на Буковині облетіла сусідні держави, а назва краю остаточно закріпилася за ним і потрапила до писемних джерел¹⁷⁵, а саме до західноєвропейських хронік і східноєвропейських літописів, що було важливим наслідком згаданих подій.

У самому Польському королівстві поразку на Буковині сприйняли як всенародну трагедію, тому що майже кожна шляхетська родина оплакувала загиблого чи полоненого воїна, а після цих подій приказкою стали слова: «за короля Ольбрахта загинула шляхта».¹⁷⁶

Які ж наслідки розглядуваних воєнних подій для буковинських земель? Одним із наслідків було використання польсько-молдавських прикордонних територій, зокрема і буковинських земель, турками як плацдарму для перших масованих нападів на володіння Польщі.¹⁷⁷ Зокрема, у 1498 р. численна османська армія на чолі з Балі-беєм Малкоч-оглу, «перетнувши річку Дністер поблизу м. Хотина»¹⁷⁸, напала на Польщу і спустошила українські землі, що перебували у її складі. За деякими даними, це військо нараховувало близько 20 тис. легкої кінноти¹⁷⁹, за іншими – близько 40 тис.¹⁸⁰ Кіннота Осяйної Порти досягла крайніх меж українських етнічних земель, тобто «достиге повише Львова»¹⁸¹, дійшовши «аж до Ярослава», нищачи Галичину і Поділля.¹⁸² Турки, повертаючись назад, «взяли величезну здобич і розорили і спалили всю країну».¹⁸³

Луганський історик радянського періоду В. Крот, досліджуючи цей похід, вказував, що загарбниками були лише турки і татари, і жодним словом не згадував про участь у ньому молдавського війська. Більше того, він повідомляє про те, що Стефан III сповістив Яна Ольбрахта про підготовку походу турків на Польщу, щоб останній приготувався до оборони. Населення Молдавії всіляко перешкоджало пересуванню турків на північ, до Дністра, а потім, при відступі турецької армії, молдавани майже повністю знищили її при переправі через річку Прут.¹⁸⁴ Подібне трактування є характерним для опису історичних подій минулого радянською історіографією, зокрема, щоб не кидати «тінь» на минуле Молдавської ССР і тодішньої Соціалістичної Республіки Румунії, не «вип'ячувати» на перше місце той факт, що ініціатором і активним учасником цього походу був очільник Молдавії¹⁸⁵.

За свідченнями історичних джерел, господар Молдавії Стефан III упродовж 1497-1498 рр. вів переговори з кримським ханом Менглі-Гіреєм за посередництва московських послів, які проїжджали через Крим. Автор схиляється до думки, що турецько-татарські вторгнення на польські землі у 1498 р. були здійснені кримським ханом на прохання молдавського господаря Стефана III. Фактом є те, що московський посол Федір Олексійович (Аксентьев) у 1498 р. повернувся з Криму до Сучави із дорученням сповістити молдавського господаря, що Менглі-Гірей на прохання Стефана III направив свого посланця до турецького султана.¹⁸⁶

Після руйнівного нападу турків Галичину та всі польські землі охопила паніка. Використовуючи складне становище Польщі, господар Стефан III у червні 1498 року і сам вторгся на польські землі, щоб «віддячити» за підступний напад на Молдавію. Спочатку молдавське військо пограбувало та спалило місто Тереховлю, потім зазнали спустошень Бучач і Підгайці, а дійшло воно до передмістя Галича і Покуття, спустошуючи їх.¹⁸⁷ Автор Бистрицького літопису писав, що «перейшовши річку Дністер з цього боку біля Галича», військо молдавського воєводи знищувало все вогнем і мечем так, що «запустила Подільська земля, та пішов з великою перемогою в свою землю (Молдавію. – О.Б.)».¹⁸⁸

Е. Фішер вказував на те, що «разом із турками молдавани забрали близько 100 тисяч полонених з Польщі, які потім були частково поселені в Молдавії, а частково в Туреччині»¹⁸⁹, точніше буде сказати, «продані», а не «поселені».

А. Жуковський також повідомляв про «взяття чимало бранців».¹⁹⁰ Як зазначається у Львівському літописі і Острозькому літописці, загарбники тоді «людей тих 100 тисяч в полон повели і розпродали татарам, і туркам. І в то время виділи полноруси (тобто українців. – О.Б.) ляхів (поляків. – О.Б.) в Татарах, Греції, Фракії, Македонії, крім сих, їх бесчисленное множество в пленонной стране (Польщі. – О.Б.) лежате побитих, такожде и по путях».¹⁹¹ Очевидно, що внаслідок цього походу велике число людей (зокрема й українців) було вбито, а ще більше взято у полон та продано в рабство у Кримське ханство та на Балкани.¹⁹² На нашу думку, основною метою османських нападів на польські землі було послаблення впливу Ягеллонів у Східній та Південно-Східній Європі.

Вже у листопаді 1498 р. через територію Чернівецької та Хотинської волостей у напрямку Покуття знову вирушило у декілька разів більше турецьке військо на чолі з Балі-беєм Малкоч-

оглу. Вони дійшли аж до Самбора та Дрогобича.¹⁹³ На сторінках Слов'яно-молдавських літописів щодо цих подій вказувалося, що «настала зима з сильними морозами і снігом, тож багато хто з них позамерзали та померли з голоду і відступили, а коли прийшли (турки. – О.Б.) у Валахію (насправді у Молдавію. – О.Б.) між Дністром та Прутом, хотіли перейти через р. Прут (поблизу Чернівців. – О.Б.). Там розмістив воєвода Стефан своє військо та наказав убивати турків усюди, так що було вбито більше 80 тисяч турків, і наказав він (господар Молдавії. – О.Б.) скидати їх (тіла. – О.Б.) в Прут».¹⁹⁴ У свою чергу, господар Молдавії віддав наказ своєму війську переодягнутися у польську військову одягу, аби забезпечити собі алібі на випадок, якщо виникнуть підозри з боку турецького султана.¹⁹⁵

Стефан III вдався до таких дій щодо турків тому, що останні досить часто здійснювали через територію Молдавії напади на польські володіння, тому буковинські волості часто страждали через це. Проте цифра 80 тис. убитих турків дуже перебільшена. Основним наслідком поразки турків на Буковині було те, що турецьким військам більше не дозволялося здійснювати будь-які набіги на польські володіння через молдавські території, зокрема і через Буковину.¹⁹⁶

Чергове зближення Польщі, Угорщини та Литви відбулося 12 липня 1498 р. у результаті підписання союзного договору.¹⁹⁷ Цей документ гарантував для Стефана III і його наступників «покой» і непорушність кордонів Молдавії. Натомість молдавський господар повинен був повідомляти Польщу та Угорщину про турецькі напади, а також, щоб він не пропускав турецькі війська на молдавські землі.¹⁹⁸ Отже, згадана угода спрямовувалася винятково проти Османської імперії.

Цікаво, що, на думку І. Чаманської, молдавські делегати участі в укладенні цього договору не брали, а їхні інтереси представляли лише угорські дипломати.¹⁹⁹ Стефан III, дізнавшись про це, змінює свою зовнішньополітичну тактику, попередивши польського короля про напад Порту²⁰⁰, цим самим продемонструвавши, що хоче приєднатися до антитурецького союзу Ягеллонів. Свідченням їхнього зближення також є дозвіл на вільний проїзд молдавських послів і купців через польські володіння, який був виданий польським королем Яном Ольбрахтом у січні 1499 р.²⁰¹

Польсько-молдавський воєнний конфлікт було врегульовано лише у квітні 1499 р. При посередництві короля Угорщини Владислава II у Кракові відбулася зустріч польських, угорських і молдавських послів. На ній між Польщею і Молдавією була укладена союзна мирна угода.²⁰²

Стефан III, отримавши оригінал цього документа, не підписав його. І лише 12 липня 1499 р. він переробив попередній текст договору, в якому детальніше врегульовувалися взаємовідносини Польщі та Молдавії у прикордонних областях.²⁰³ У ньому йшлося, що між Стефаном III і Яном Ольбрахтом мав панувати вічний мир. Останній також гарантував як господарю Молдавії, так і його наступникам пожиттєве володіння Молдавією, а також у випадку нападу Польща зобов'язувалася надавати господарю та його родині притулок. Вирішення питань приватно-правових і прикордонних польсько-молдавських відносин було передано у відання чернівецького та хотинського старост з молдавського боку, а з польського – старості Кам'янця. Зокрема, піддані короля Польщі, а також його братів Олександра і Сигізмунда у разі завдання «кривд і шкоди», які були вчинені їм підданими молдавського господаря, повинні були звертатися до старост Чернівців або Хотина, які б розсудили і знайшли винуватих, і так само мали робити піддані Стефана III. Досить важливим пунктом було те, що у разі виникнення якихось незгод між цими старостами, воєвода Молдавії повинен був повідомляти про такі випадки польському королю і, навпаки, король мав би повідомляти про такі ж незгоди воєводу. Тому, щоб усунути їх, вони мусили направляти на місця своїх посланців.²⁰⁴

Цікавою є згадка у даному документі старост Хотина (Тоадера та Негрила) і Чернівців (Іона Грумаза), а очільників інших адміністративних центрів Молдавії було записано як «пиркалаби».²⁰⁵

Наслідком цього договору було те, що молдавський господар вступав у союз із королями Польщі та Угорщини, спрямований проти турецького султана. Польська сторона ратифікувала його 15 квітня, а угорська – 15 травня 1499 р.²⁰⁶ Отже, у м. Хирлеу 12 липня 1499 р. господар Молдавії видав власний варіант угоди, з якою польський король змушений був погодитися.²⁰⁷

Була прийнята і стаття про делімітацію польсько-молдавського прикордоння у суперечливих місцях, очевидно, і в долині р. Черемош.²⁰⁸ І. Новосівський вважає, що в цей час «Молдавія поширила

свої володіння на нову надчеремошську область з Вижниччиною, так що від 1499 р. Черемош став границею між Молдавією і Польщею».²⁰⁹

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що внаслідок підписання договору 1499 р. між Угорщиною, Молдавією та Польщею про мир і взаємодопомогу польсько-молдавська війна була завершена, а конфліктні питання були владнані. Також господар Стефан III отримав у союзники могутні держави Польщу й Угорщину та зумів відвести загрозу від підкорення держави Туреччиною шляхом участі Молдавії у антиосманській коаліції. Щодо успішності цієї боротьби свідчить те, що молдавське посольство на переговорах висувало свої вимоги, вказуючи, що підкорення країни Османською імперією буде мати також катастрофічні наслідки для вищезгаданих держав.²¹⁰

Отже, польсько-молдавські збройні конфлікти кінця XV ст. принесли на північномолдавські землі (Буковину) розруху, пограбування, вбивства значної кількості населення. Тому наслідки виграної Стефаном III польсько-молдавської війни 1497-1499 рр. не змогли забезпечити відновлення довоєнного економічного і демографічного рівня розвитку цього регіону, що в майбутньому негативно позначилося на всіх сферах життєдіяльності люду з Буковинського краю. Проте був і позитивний момент у цій війні, зокрема термін «Буковина» почав уживатися в історичних джерелах як назва місцевості.

¹ F. Papee, *Jan Olbracht* [Jan Olbracht], Wyd. 2-ie, Kraków, Universitas, 1999.

² I. Czamańska, *Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*, Poznań, Państw. Wyd. Naukowe. UAM, 1996.

³ Л. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия. Конец XIV – начало XIX в. (Очерки внешнеполитической истории)* [Principalities of Wallachia and Moldavia. The end of the XIV – beginning of the XIX century. (Essays on foreign policy history)], Москва, Индрик, 2006; Л. Семенова, *Некоторые аспекты международного положения Молдавского княжества во второй половине XV в.* [Some aspects of the international position of the Moldavian principality in the second half of the fifteenth century], in: «Юго-Восточная Европа в средние века», Кишинев, Штиинца, 1972, с. 207-234.

⁴ О. Масан, *Буковина як об'єкт міжнародних відносин з давніх часів до 1774 р.* [Bukovina as an object of international relations from ancient times to 1774], in: «Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини XX ст.)», Чернівці, Рута, 2005, с. 9-168; О. Масан, *Ім'я зародилося у шумі лісу. (Коли і як з'явилася назва нашого краю)* [The name originated in the noise of the forest. (When and how did the name of our region appear)], in: «Буковинський журнал», 1992, Вип. 1, с. 107-115; О. Масан, *Німецькі рицарі в Галичині й на Буковині 1497 року* [German knights in Galicia and Bukovina in 1497], in: «Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Історія», Чернівці, ЧДУ, 1998, с. 76-88; О. Масан, *Німецькі рицарі в лісах Буковини і трагічна осінь 1497 року* [German knights in the forests of Bukovina and the tragic autumn of 1497], in: «Буковинський журнал», 1998, Вип. 1, с. 79-89.

⁵ А. Жуковський, *Історія Буковини* [History of Bukovina], Чернівці, Час, 1991, Ч.1.

⁶ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte des polisch-moldauischen Kriges im Jahre 1497* = *Фішер Е. Козмін. До питання про історію польсько-молдавської війни 1497 року* [Kozmin. On the question of the history of the Polish-Moldavian war of 1497], Чернівці, Зелена Буковина, 2004.

⁷ Г. Гонца, *Изменения тактики внешнеполитического курса Молдавского государства в последних десятилетиях XV – начала XVI в.* [Changes in the tactics of the foreign policy of the Moldovan state in the last decades of the 15th - early 16th centuries], in: «Социально-экономическая и политическая история Юго-Восточной Европы / (до середины XIX в.)», Кишинев, Штиинца, 1980, с. 102-117; Г. Гонца, *К истории молдавско-турецких отношений начала XVI в.* [On the history of Moldovan-Turkish relations at the beginning of the XVI century], in: «Россия, Польша и Причерноморье в XV – XVI вв.», Москва, Наука, 1979, с. 53-61; Г. Гонца, *Молдавия и османская агрессия в последней четверти XV – первой трети XVI в.*, [Moldavia and Ottoman aggression in the last quarter of the 15th - first third of the 16th century], Кишинев, Штиинца, 1984.

⁸ А. Балух, *Польско-молдавская война 1497-1499 гг. в контексте истории Буковины.* [Polish-Moldavian War 1497-1499 in the context of the history of Bukovina], in: «Судьбы славянства и эхо Грюнвальда: Выбор пути русскими землями и народами Восточной Европы в средние века и раннее новое время (к 600-летию битвы при Грюнвальде / Танненберге): Материалы международной научной конференции / Отв. ред. А.И. Филлюшкин», Санкт-Петербург, Любавичи, 2010, с. 25-29; О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина: воєнно-політичний розвиток буковинських земель (50-ті рр. XIV – 30-ті рр. XVI ст.)* [From «Mountain valleys (Plonyny)» to Khotyn: military

and political development of Bukovynian lands (50s of the 14th century - 30s of the 16th century)], Чернівці, Наші книги, 2014; О. Балух, *Міжнародна політика молдавського господаря Стефана III Великого в контексті історії Північної Буковини (1457-1474 pp.)* [International policy of the Moldavian master Stephen III the Great in the context of the history of Northern Bukovina (1457-1474)], in: «Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський журнал. Серія «Історичні науки», Чернівці-Сучава, БДМУ, 2016, №3 (11), с. 33-38; О. Балух, *Польсько-молдавська війна 1497–1499 pp.* [Polish-Moldavian War of 1497–1499], in: «Наукові зошити історичного факультету: Зб. наук. статей», Вип. 9–10, Львів, 2008, Ч. 1, с. 57-66; А. Федорук, «Козмин»: історична розвідка Е. Фішера про польсько-молдавську війну 1497 року. Післяслово [«Kozmin»: E. Fischer's Historical Intelligence on the Polish-Moldavian War of 1497. Afterword], in: «Fischer E. Koźmin. Zur Geschichte des polisch-moldauischen Kriegeres im Jahre 1497»=Фішер Е. Козмин. До питання про історію польсько-молдавської війни 1497 року», Чернівці, Зелена Буковина, 2004, с. 69-78; М. Чучко, «И тако погнаши их пряз Буковину Козминова, убиваючи и сякущи»: трагічна розв'язка молдавської кампанії польського короля Яна Ольбрахта 1497 року в лісах Буковини [«And so I chased them through Bukovina Kozminov, killing and chopping»: the tragic outcome of the Moldavian campaign of Polish King Jan Olbracht in 1497 in the forests of Bukovina], in: «Питання стародавньої, середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць», Чернівці, Чернівецький національний університет, 2017, Т.2 (44), с. 192-243; М. Чучко, *Козмин (1497): буковинська перемога Стефана Великого* [Kozmin (1497): Bukovynian victory of Stefan the Great], Чернівці, Місто, 2019; М. Чучко, *Оборона Сучави (24 вересня - 19 жовтня 1497 р.): з історії польсько-молдавської війни 1497 - 1499 pp.* [Defense of Suceava (September 24 - October 19, 1497): from the history of the Polish-Moldavian war of 1497 - 1499], in: «Питання стародавньої, середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць», Чернівці, Прут, 2010, Т.1 (29), с. 104-115; T. Grabarczyk, *The polish court banner in the moldavian expedition in 1497*, in: «Fasciculi Archaeologiae Historicae», Lodz, Polish Academy of Sciences. Lodz Branch, 2017, Fasc. XXX, s. 29-34; K. Niemczyk, *Moldavia w polityce dwóch Jagiellonów: króla polskiego Jana Olbrachta i króla Węgier Władysława (do roku 1501)* [Moldavia in the policy of two Jagiellons: the Polish king Jan Olbracht and the king of Hungary Władysław (until 1501)], in: «Wielowiekowe bogactwo polsko-rumuńskich związków historycznych i kulturowych»=Bogăția multiseculară a legăturilor istorice și cultural polono-române», Suceava, Wydawca Związek Polaków w Rumunii, Editor Uniunea Polonezilor din România, 2014, s. 54-68; J. Smółucha. *Kwestia turecka i jej wpływ na politykę państw Europy Środkowej w 2. połowie XV w.* [The Turkish issue and its influence on the policy of Central European countries in the second half of the 15th century.], in: «Prace Komisji Środkowoeuropejskiej PAU», Kraków, Polska Akademia Umiejętności, 2014, T. XXII, S. 7-20; G. Postică, *Două tunuri de bronză în perioada lui Ștefan cel Mare descoperite în cetatea Orheiului Vechi* [Two bronze cannons during the reign of Stephen the Great discovered in the citadel of Old Orhei], in: «Arheologia Moldovei», București, Editura Academiei Române, 2005, XXVII, P. 165-176; L. Walkiewicz, *Rodzaje dział zabranych przez Jana Olbrachta na wyprawę moldawską 1497 r.* [Types of cannons taken by Jan Olbracht on the Moldavian expedition in 1497], in: «Wielowiekowe bogactwo polsko-rumuńskich związków historycznych i kulturowych»=Bogăția multiseculară a legăturilor istorice și cultural polono-române», Suceava, Wydawca Związek Polaków w Rumunii, Editor Uniunea Polonezilor din România, 2014, s. 30-53.

⁹ *Бистрицькая летопись 1359 – 1507 гг.*, in: «Словяно-молдавские летописи XV – XVI вв.», Москва, Наука, 1976, с. 24-34.

¹⁰ G.Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei (...) dela Dragoș-vodă pîna la Aron-vodă*, in: «Ureche G., Costin M, Neculce I. Letopisețul Țării Moldovei...: Cronici / Îngr. textelor, glosar șiindici de T. Celac», Chișinău, Hyperion, 1990, p. 23-118.

¹¹ О. Гваньїні, *Хроніка Європейської Сарматії* [упорядкув. та перекл. з пол. о. Ю. Мицик], 2-е вид., доопрац., Київ, Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2009.

¹² *Documente lui Ștefan cel Mare* [Publ. de I.Bogdan], București, Soccec & Co, 1913, Vol.2, XXI; *Documente privitoare la istoria Românilor culese de E. Hurmuzaki* [Culese, adnotate și publicate de Nic. Densușianu], București, s.e., 1891, Vol. II, partea 2: 1451–1510, XLVII.

¹³ *Славяно-молдавские летописи XV – XVI вв.* [Slavic-Moldavian chronicles of the 15th - 16th centuries], Москва, Наука, 1976.

¹⁴ M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Zmudzka i wszyskiej Rusi*, Warszawa, Nakład Gustawa Leona Gluksberga, Księgarza, 1846, T. II.

¹⁵ *Хроника Быховца* [Chronicle of Bykhovets], in: «Полное собрание русских летописей», Москва, Наука, 1975, Т. 32, с. 128-173.

¹⁶ Л. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия*, с. 90.

¹⁷ V. Ciobanu, *Țările române și Polonia. Secolele XIV – XVI*, București, Editura Academiei RSR, 1985, p. 64; I. Czamańska, *Moldavia i Wołoszczyzna wobec Polski*, s. 125.

¹⁸ Л. Зашкільняк, *Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів*, Львів, ЛНУ ім. Франка, 2002, с. 97; В. Карпо, *Роль хотинського і чернівецького старост у польсько-молдавському прикордонному співробітництві (друга половина XV – перша половина XVI ст.)* [The role of Khotyn and Chernivtsi elders in Polish-Moldavian border cooperation (second half of the 15th - first half of the 16th century)], in: «Питання історії України: 36. наук. статей», Чернівці, 2002, Т.5, с. 112.

¹⁹ *Documente lui Ștefan cel Mare*, с. 266-269; *Documente privitoare la istoria Românilor*, с. 126-127.

²⁰ *Documente lui Ștefan cel Mare*, с. 267.

²¹ О. Балух, *Міжнародна політика молдавського господаря*, с. 33-34; Б. Боднарюк, *Шипинська земля в міжнародних договорах кінця XIV – першої половини XV ст.* [Shipin land in international treaties of the late XIV - first half of the XV century.], in: «Питання історії України: 36. наук. статей», Чернівці, 2000, Т. 4, с. 235; О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 55.

²² V. Ciobanu, *Țările române și Polonia*, с. 65.

²³ *Documente lui Ștefan cel Mare*, с. 267.

²⁴ *Documente lui Ștefan cel Mare*, с. 282-288; *Documente privitoare la istoria Românilor*, с. 692-694.

²⁵ Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя четверть XIV – начало XIX в.)* [Essays on the foreign policy history of the Principality of Moldavia (last quarter of the 14th – beginning of the 19th century)], Кишинев, Штиинца, 1987, с. 72.

²⁶ V. Ciobanu, *Țările române și Polonia*, с. с. 66.

²⁷ *Documente lui Ștefan cel Mare*, с. 300-305; *Documente privitoare la istoria Românilor*, с. 702-704.

²⁸ *Słownik władców Europy średniowiecznej* [pod red. J. Dobosza, M. Serwańskiego], Poznań, Wyd. Poznańskie, 1998, с. 344.

²⁹ Г. Гонца, *Изменения тактики*, с. 108; О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 59; Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории*, с. 87; В. Ботушанський, *Буковина історичний нарис* [Bukovina historical essay], Чернівці, Зелена Буковина, 1998, с. 32; Г. Гонца, *Молдавия и османская агрессия*, с. 37.

³⁰ О. Огуй, *Монетно-лічильні найменування на Буковині та в Молдавії (кінець 14 – середина 19 ст.) : Проблема функціонування поліномінацій в адаптивних терміносистемах* [Coin-counting names in Bukovina and Moldavia (late 14th - mid 19th century): The problem of functioning of polynomials in adaptive terminologies], Чернівці, Рута, 1997, с. 181.

³¹ В. Ботушанський, *Буковина історичний нарис*, с. 32.

³² И. Болован, *История Румынии* [History of Romania], Москва, Весь мир, 2005, с. 264.

³³ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 59.

³⁴ I. Czamańska, *Moldavia i Wołoszczyzna wobec Polski*, с. 158.

³⁵ I. Czamańska, *Moldavia i Wołoszczyzna wobec Polski*, с. 159; *Słownik władców Europy średniowiecznej*, с. 344.

³⁶ Г. Гонца, *Молдавия и османская агрессия*, с. 38; Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории*, с. 88.

³⁷ В. Ботушанський, *Буковина історичний нарис*, с. 33.

³⁸ В. Грабовецький, *Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490 – 1492 рр.* [Peasant uprising in the Carpathians led by Mukha 1490 – 1492], Львів, Вища школа, 1979.

³⁹ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 59.

⁴⁰ В. Грабовецький, *Історія Коломиї з найдавніших часів до початку XX ст.* [History of Kolomyia from ancient times to the beginning of the twentieth century], Коломия, Вік, 1996, Ч.1, с. 76.

⁴¹ В. Ботушанський, *Буковина історичний нарис*, с. 33.

⁴² А. Жуковський, *Історія Буковини*, с. 61.

⁴³ *Славяно-молдавские летописи XV – XVI вв.*, с. 45, 53.

⁴⁴ *Славяно-молдавские летописи XV – XVI вв.*, с. 53.

⁴⁵ В. Ботушанський, *Буковина історичний нарис*, с. 33.

⁴⁶ *Codex epistolaris sacculi decimi quinti* [Collectus opera Anatolii Lewicki], Krakov, 1894, с. 368-369.

⁴⁷ Г. Гонца, *Молдавия и османская агрессия*, с. 40.

⁴⁸ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 146; О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 61; I. Czamańska, *Moldavia i Wołoszczyzna wobec Polski*, с. 164; F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 43.

⁴⁹ Л. Семенова, *Некоторые аспекты*, с. 225-226.

⁵⁰ Н. Мохов, *Очерки истории молдавско-русско-украинских связей (с древнейших времен до начала XIX в.)* [Essays on the history of Moldovan-Russian-Ukrainian relations (from ancient times to the beginning of the 19th century)], Кишинев, Штиинца, 1961, с. 26.

⁵¹ М. Чучко, *Козмин (1497)*, с. 12.

⁵² О. Балух, *Польсько-молдавська війна*, с. 58; О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 147-148; *Османская*

империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Западной Европы в XV – XVI вв.: Главные тенденции политических взаимоотношений [The Ottoman Empire and the countries of Central, Eastern and South-Western Europe in the 15th - 16th centuries: Main trends in political relations], Москва, Наука, 1984, с. 97.

⁵³ I. Czamańska, *Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski*, с. 159.

⁵⁴ Г. Гонца, *Молдавия и османская агрессия*, с. 41.

⁵⁵ I. Czamańska, *Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski*, с. 164-165; F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 63-67.

⁵⁶ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 148; Г. Гонца, *Молдавия и османская агрессия*, с. 41; *Османская империя и страны*, с. 97; Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории*, с. 89.

⁵⁷ В. Карпо, *Роль хотинського і чернівецького старост*, с. 113; Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории*, с. 89; F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 65-66.

⁵⁸ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 61.

⁵⁹ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 61; *Османская империя и страны*, с. 97.

⁶⁰ О. Балух, *Польсько-молдавська війна*, с. 59; О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 149.

⁶¹ Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории*, с. 89.

⁶² М. Чучко, *Козмин (1497)*, с. 14.

⁶³ Г. Гонца, *Молдавия и османская агрессия*, с. 43.

⁶⁴ Г. Гонца, *К истории молдавско-турецких отношений*, с. 110.

⁶⁵ R. Rosetti, *Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare* [Studies on the image of how the war was waged by Stephen the Great], București, 1925, с. 36.

⁶⁶ F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 129.

⁶⁷ А. Балух, *Польско-молдавская война 1497-1499 гг.*, с. 25.

⁶⁸ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 150.

⁶⁹ F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 130.

⁷⁰ Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории*, с. 91; F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 132.

⁷¹ K. Niemczyk, *Moldawia w polityce dwóch Jagiellonów*, с. 62.

⁷² Л. Семенова, *Некоторые аспекты*, с. 229.

⁷³ K. Niemczyk, *Moldawia w polityce dwóch Jagiellonów*, с. 62; Г. Гонца, *Молдавия и османская агрессия*, с. 47; Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории*, с. 92.

⁷⁴ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 62.

⁷⁵ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 62; F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 132.

⁷⁶ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 151; I. Czamańska, *Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski*, с. 169.

⁷⁷ *Бистрицкая летопись 1359 – 1507 гг.*, с. 31.

⁷⁸ I. Czamańska, *Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski*, с. 169.

⁷⁹ *Бистрицкая летопись 1359 – 1507 гг.*, с. 31; *Славяно-молдавские летописи*, с. 54; M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska*, с. 300; О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 62; I. Czamańska, *Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski*, с. 169.

⁸⁰ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 24.

⁸¹ F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 135.

⁸² T. Grabarczyk, *The polish court banner*, с. 30.

⁸³ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 24.

⁸⁴ *Славяно-молдавские летописи*, с. 54.

⁸⁵ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 62.

⁸⁶ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 63; E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 22; F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 130.

⁸⁷ О. Балух, *Польсько-молдавська війна*, с. 60; О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 63.

⁸⁸ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 22.

⁸⁹ З. Сперальский, *Молдавские авантюры* [Moldovan adventures], Бэлць, б.и., 2001, с. 50; F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 130.

⁹⁰ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 22.

⁹¹ *Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в.: Документы и материалы* [Historical ties of the peoples of the USSR and Romania in the XV – early XVIII centuries: Documents and materials], Москва, Наука, 1965, Т.3, с. 78.

⁹² *Львовская летопись* [Lviv chronicle], in: «Полное Собрание Русских Летописей», Москва, Наука, 1980, с. 365.

⁹³ О. Масан, *Німецькі рицарі в лісах Буковини*, с. 79.

⁹⁴ J. Smolucha, *Kwestia turecka i jej wpływ*, с. 17.

- ⁹⁵ О. Масан, *Німецькі рицарі в Галичині й на Буковині*, с. 78-79.
- ⁹⁶ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 28.
- ⁹⁷ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 152; И. Купша, *Вклад Штефана Великого в развитие румынского военного искусства* [Stefan the Great's contribution to the development of Romanian military art], in: «Страницы истории румынской армии», Бухарест, Изд-во Академии Социалистической республики Румынии, Военное изд-во Министерства национальной обороны, 1975, с. 87.
- ⁹⁸ О. Балух, *Польсько-молдавська війна*, с. 61; E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 28-29.
- ⁹⁹ И. Купша, *Вклад Штефана Великого*, с. 87.
- ¹⁰⁰ *Бистрицкая летопись 1359 – 1507 гг.*, с. 31.
- ¹⁰¹ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 63.
- ¹⁰² И. Купша, *Вклад Штефана Великого*, с. 87.
- ¹⁰³ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 25-26.
- ¹⁰⁴ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 153; И. Болован, *История Румынии*, с. 264; Л. Семенова, *Некоторые аспекты*, с. 229.
- ¹⁰⁵ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 25-26.
- ¹⁰⁶ Л. Семенова, *Некоторые аспекты*, с. 229; I. Czamańska, *Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski*, с. 170.
- ¹⁰⁷ Г. Гонца, *Молдавия и османская агрессия*, с. 47.
- ¹⁰⁸ Д. Драгнев, *Очерки внешнеполитической истории*, с. 92.
- ¹⁰⁹ Н. Стоическу, «*Большое войско*» в. Валахии и Молдавии в XIV - XVI веках [«Large army» in Wallachia and Moldavia in the XIV - XVI centuries], in: «Страницы истории румынской армии», Бухарест, 1975, с. 65.
- ¹¹⁰ R. Rosetti, *Studii asupra chipului*, с. 36.
- ¹¹¹ О. Балух, *Польсько-молдавська війна*, с. 61; О. Балух, *Міжнародна політика молдавського господаря*, с. 35.
- ¹¹² М. Чучко, *Оборона Сучави*, с. 109-110.
- ¹¹³ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 63.
- ¹¹⁴ М. Чучко, *Оборона Сучави*, с. 108.
- ¹¹⁵ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 16.
- ¹¹⁶ М. Чучко, *Оборона Сучави*, с. 108; F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 137.
- ¹¹⁷ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 29-30.
- ¹¹⁸ *Бистрицкая летопись 1359 – 1507 гг.*, с. 31-32.
- ¹¹⁹ И. Купша, *Вклад Штефана Великого*, с. 87.
- ¹²⁰ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 30.
- ¹²¹ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 32.
- ¹²² О. Добржанський, *Хотинщина: історичний нарис* [Khotyn region: historical essay], Чернівці, Молодий буковинець, 2002, с. 75.
- ¹²³ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 33.
- ¹²⁴ M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska*, с. 300-301.
- ¹²⁵ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 154.
- ¹²⁶ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 88.
- ¹²⁷ *Османская империя и страны*, с. 99.
- ¹²⁸ Л. Семенова, *Некоторые аспекты*, с. 229.
- ¹²⁹ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 155; О. Масан, *Німецькі рицарі в Галичині й на Буковині*, с. 84; Л. Семенова, *Некоторые аспекты*, с. 229.
- ¹³⁰ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 35.
- ¹³¹ *Славяно-молдавские летописи*, с. 32, 73.
- ¹³² Л. Семенова, *Некоторые аспекты*, с. 229.
- ¹³³ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 36.
- ¹³⁴ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 64.
- ¹³⁵ F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 139-140.
- ¹³⁶ О. Масан, *Буковина як об'єкт*, с. 64.
- ¹³⁷ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 156.
- ¹³⁸ *Молдавско-польская летопись 1352-1564 гг.* [Moldavian-Polish chronicle of 1352-1564], in: «Славяно-молдавские летописи XV - XVI вв.», Москва, Наука, 1976, с. 120.
- ¹³⁹ Л. Семенова, *Некоторые аспекты*, с. 230; E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 36-37; I. Czamańska, *Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski*, с. 176-177.
- ¹⁴⁰ F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 140.

- ¹⁴¹ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 37.
- ¹⁴² О. Масан, *Німецькі рицарі в Галичині й на Буковині*, с. 84-85.
- ¹⁴³ F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 140-141.
- ¹⁴⁴ В. Коржик, *Шляхи військових подій: Буковина, XIV-XVIII століття* [The Roads of Military Events: Bukovina, XIV-XVIII Centuries], in: «Археологія і давня історія України: Зб. наук. пр.», Київ, ІА НАН України, 2018, Вип. 1 (26), с. 265-266.
- ¹⁴⁵ О. Балух, *Польсько-молдавська війна*, с. 62; О. Масан, *Німецькі рицарі в Галичині й на Буковині*, с. 85.
- ¹⁴⁶ *Хроника Быховца*, с. 165; А. Федорук, «Козмин»: історична розвідка Е. Фішера, с. 76.
- ¹⁴⁷ *Kronica Polska Marcina Kromera biskupa warmieńskiego* [The Polish Chronicle of Marcin Kromer, the bishop of Warmia], Sanok, K. Pollak, 1857, с. 1334; T. Grabarczyk, *The polish court banner*, с. 32; E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 42.
- ¹⁴⁸ G. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, с. 51.
- ¹⁴⁹ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 56.
- ¹⁵⁰ *Бистрицкая летопись 1359 – 1507 гг.*, с. 32.
- ¹⁵¹ G. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, с. 47.
- ¹⁵² О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 158.
- ¹⁵³ F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 140-142.
- ¹⁵⁴ *Молдавско-польская летопись*, с. 120.
- ¹⁵⁵ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 159; G. Postică, *Două tunuri de bronz*, с. 165.
- ¹⁵⁶ L. Walkiewicz, *Rodzaje dział zabranych*, с. 44-46; G. Postică, *Două tunuri de bronz*, с. 166.
- ¹⁵⁷ G. Postică, *Două tunuri de bronz*, с. 168.
- ¹⁵⁸ *Бистрицкая летопись 1359 – 1507 гг.*, с. 32.
- ¹⁵⁹ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 45-46.
- ¹⁶⁰ М. Чучко, «И тако познаия их», с. 231; T. Grabarczyk, *The polish court banner*, с. 32.
- ¹⁶¹ *Бистрицкая летопись 1359 – 1507 гг.*, с. 32.
- ¹⁶² О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 159; М. Чучко, *Козмин (1497)*, с. 45; E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 46.
- ¹⁶³ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 159; *Бистрицкая летопись 1359 – 1507 гг.*, с. 32.
- ¹⁶⁴ О. Масан, *Буковина як об’єкт*, с. 65; F. Wickenhauser, *Bochotin, oder Geschichte der Stadt und ihrer Cernauz Umgegend* [Bochotin, or history of the city and its Cernauz area], Wien, L.W. Seidel & Sohn, 1874, 1. Heft, с. 21.
- ¹⁶⁵ M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska*, с. 303.
- ¹⁶⁶ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 50-51; F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 144-145.
- ¹⁶⁷ *Cronici turcești privind Țările Române* [Turkish chronicles on the Romanian Lands], București, Editura Academiei RSR, 1966, Vol.1, с. 52.
- ¹⁶⁸ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 51-52.
- ¹⁶⁹ *Бистрицкая летопись 1359 – 1507 гг.*, с. 33.
- ¹⁷⁰ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 160.
- ¹⁷¹ Р. Кайндль, *Історія Чернівців від найдавніших часів до сьогодення* [History of Chernivtsi from ancient times to the present], Чернівці, Зелена Буковина, 2005, с. 28.
- ¹⁷² С. Пивоваров, *Рицарський меч із Стрілецького Кута* [Knight’s sword from the Striletskyi Kut], in: «Свобода слова», 2003, Ч. 96 (118), 20 листопада.
- ¹⁷³ О. Масан, *Ім’я зародилося у шумі лісу*, с. 111.
- ¹⁷⁴ *Летопись Рачинского* [Chronicle of Rachinsky], in: «Полное Собрание Русских Летописей», Москва, Наука, 1980, Т. 35, с. 166; *Ольшевская летопись* [Olshevskaya chronicle], in: «Полное Собрание Русских Летописей», Москва, Наука, 1980, Т. 35, с. 192.
- ¹⁷⁵ Гваньїні О. *Хроніка європейської Сарматії*, с. 753.
- ¹⁷⁶ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 52.
- ¹⁷⁷ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 160-161; О. Масан, *Буковина як об’єкт*, с. 66.
- ¹⁷⁸ *Бистрицкая летопись 1359 – 1507 гг.*, с. 33.
- ¹⁷⁹ F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 150.
- ¹⁸⁰ E. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 53; F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 150.
- ¹⁸¹ *Бистрицкая летопись 1359 – 1507 гг.*, с. 33.
- ¹⁸² F. Papée, *Jan Olbracht*, с. 152.
- ¹⁸³ А. Олесницький, *Первые боевые встречи в XV в. турок-османов с Русью (По материалам Юго-Славянской Академии наук в Загребе и Королевского обласного музея в Сараеве)* [The first combat

encounters in the fifteenth century. Ottoman Turks with Russia (Based on materials from the South Slavic Academy of Sciences in Zagreb and the Royal Regional Museum in Sarajevo)], in: «Записки Русского научного института», Белград, 1933, Вып.9, с. 122.

¹⁸⁴ В. Крот, *Перші вторгнення османів на Україну в 1498 р.* [The first Ottoman invasions of Ukraine in 1498], in: «Український історичний журнал», 1986, №1, с. 137-142.

¹⁸⁵ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 161.

¹⁸⁶ *Исторические связи народов СССР*, с. 79.

¹⁸⁷ В. Стати, *История Молдовы* [History of Moldova], Кишинев, Ф.Е.Р. “Tipografia Centrală”, 2002, с. 76.

¹⁸⁸ *Бистрицкая летопись 1359 – 1507 гг.*, с. 33-34.

¹⁸⁹ Е. Fischer, *Koźmin. Zur Geschichte*, с. 54.

¹⁹⁰ А. Жуковский, *История Буковины*, с. 62.

¹⁹¹ О. Бевзо, *Львівський літопис і Острозький літописець* [Lviv Chronicle and Ostroh Chronicler], Київ, АН УРСР, 1970, с. 57.

¹⁹² О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 162.

¹⁹³ О. Масан, *Буковина як об’єкт*, с. 67.

¹⁹⁴ *Славяно-молдавские летописи XV*, с. 54.

¹⁹⁵ Г. Гонца, *Молдавско-русские связи*, с. 48.

¹⁹⁶ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 163.

¹⁹⁷ *Османская империя и страны*, с. 125; I. Czamańska, *Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski*, с. 178; F. Papee, *Jan Olbracht*, с. 153-154.

¹⁹⁸ *Documente privitoare la istoria Românilor*, с. 402-405.

¹⁹⁹ I. Czamańska, *Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski*, с. 178.

²⁰⁰ *Османская империя и страны*, с. 125.

²⁰¹ *Documente privitoare la istoria Românilor*, с. 446.

²⁰² *Documente privitoare la istoria Românilor*, с. 421-425.

²⁰³ *Documente lui Ștefan cel Mare*, с. 419-426; *Documente privitoare la istoria Românilor*, с. 714-719.

²⁰⁴ О. Балух, *Від „Плонин” до Хотина*, с. 164-165; *Documente lui Ștefan cel Mare*, с. 424-425.

²⁰⁵ *Documente lui Ștefan cel Mare*, с. 425.

²⁰⁶ *Documente lui Ștefan cel Mare*, с. 445-446.

²⁰⁷ *Documente lui Ștefan cel Mare*, с. 714-719.

²⁰⁸ В. Карпо, *Роль хотинського і чернівецького старост*, с. 113.

²⁰⁹ І. Новосівський, *Буковина в міжнародних договорах* [Bukovina in international treaties], in: «Буковина – її минуле і сучасне», Париж, Філадельфія, Детройт, Зелена Буковина, 1956, с. 854.

²¹⁰ Г. Гонца, *Изменения тактики*, с. 110.

References

1. A. Baluh, *Polsko-moldavskaya voyna 1497-1499 gg. v kontekste istorii Bukovinyi*. [Polish-Moldavian War 1497-1499 in the context of the history of Bukovina], in: «Sudbyi slavyanstva i eho Gryunvalda: Vyibor puti russkimi zemlyami i narodami Vostochnoy Evropy v srednie veka i rannee novoe vremya (k 600-letiyu bitvyi pri Gryunvalde / Tannenberge): Materialyi mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii / Otv. red. A.I. Filyushkin», Sankt-Peterburg, Lyubavichi, 2010, s. 25-29.
2. O. Baluh, *vid „Plonin” do Hotina: voenno-politichniy rozvitok bukovinskih zemel (50-ti rr. XIV – 30-ti rr. XVI st.)* [From «Mountain valleys (Plonyny)» to Khotyn: military and political development of Bukovynian lands (50s of the 14th century - 30s of the 16th century)], Chernivtsi, Nashi knigi, 2014, 256 s.
3. O. Baluh, *Mizhnarodna politika moldavskogo gospodarya Stefana III Velikogo v konteksti Istorii Pivnichnoyi Bukovini (1457-1474 rr.)* [International policy of the Moldavian master Stephen III the Great in the context of the history of Northern Bukovina (1457-1474)], in: «Aktualni pitannya suspilnih nauk ta Istorii meditsini. Spilniy ukrayinsko-rumunskiy zhurnal. Seriya «Istorični nauki», Chernivtsi-Suchava, BDMU, 2016, #3 (11), s. 33-38.
4. O. Baluh, *Polsko-moldavska viyna 1497–1499 rr.* [Polish-Moldavian War of 1497–1499], in: «Naukovi zoshiti Istorichnogo fakultetu: Zb. nauk. statey», Vip. 9–10, Lviv, 2008, Ch. 1, s. 57-66.
5. O. Bevzo, *Lvivskiy litopis i Ostrozkiy litopisets* [Lviv Chronicle and Ostroh Chronicler], Kiyiv, AN URSR, 1970, 240 s.
6. *Bistriskaya letopis 1359 – 1507 gg.*, in: «Slovyano-moldavskie letopisi XV – XVI vv.», Moskva, Nauka, 1976, s. 24-34.

7. B. Bodnaryuk, Shipinska zemlya v mizhnarodnih dogovorah kintsya XIV – pershoyi polovini XV st. [Shipintsi land in international treaties of the late XIV - first half of the XV century.], in: «Pitannya Istoriyi Ukrayini: Zb. nauk. statey», Chernivtsi, 2000, T. 4, s. 221-237.
8. I. Bolovan, Istoriya Ruminii [History of Romania], Moskva, Ves mir, 2005, 680 s.
9. V. Botushanskiy, Bukovina Istorichniy naris [Bukovina historical essay], Chernivtsi, Zelena Bukovina, 1998, 416 s.
10. O. Gvanyini, Hronika Evropeyskoyi Sarmatiyi [uporyadkuv. ta perekl. z pol. o. Yu. Mitsik], 2-e vid., dooprats., Kiyiv, Vid. dim «Kievo-Mogilyanska Akademiya», 2009, 1006 c.
11. G. Gontsa, K istorii moldavsko-turetskih otnosheniy nachala XVI v. [On the history of Moldovan-Turkish relations at the beginning of the XVI century], in: «Rossiya, Polscha i Prichernomore v XV-XVI vv.», Moskva, Nauka, 1979, s. 53-61.
12. G. Gontsa, Izmeneniya taktiki vneshnepoliticheskogo kursa Moldavskogo gosudarstva v poslednih desyatiletiyah XV – nachala XVI v. [Changes in the tactics of the foreign policy of the Moldovan state in the last decades of the 15th - early 16th centuries], in: «Sotsialno-ekonomicheskaya i politicheskaya istoriya Yugo-Vostochnoy Evropy / (do serediny XIX v.)», Kishinev, Shtiintsa, 1980, s. 102-117.
13. G. Gontsa, Moldaviya i osmanskaya agressiya v posledney chetverti XV – pervoy trety XVI v., [Moldavia and Ottoman aggression in the last quarter of the 15th - first third of the 16th century], Kishinev, Shtiintsa, 1984, 150 s.
14. B. Grabovetskiy, Istoriya Kolomiyi z naydavnishih chasiv do pochatku XX st. [History of Kolomyia from ancient times to the beginning of the twentieth century], Kolomiya, Vik, 1996, Ch.1, 175 s.
15. V. Grabovetskiy, Selyanske povstannya na Prikarpaty pid provodom Muhi 1490-1492 rr. [Peasant uprising in the Carpathians led by Mukha 1490-1492], Lviv, Vischa shkola, 1979, 349 s.
16. O. Dobrzanskiy, Hotinschina: Istorichniy naris [Khotyn region: historical essay], Chernivtsi, Molodiy bukovinets, 2002, 462 s.
17. D. Dragnev, Ocherki vneshnepoliticheskoy istorii Moldavskogo knyazhestva (poslednyaya chetvert XIV – nachalo XIX v.) [Essays on the foreign policy history of the Principality of Moldavia (last quarter of the 14th - beginning of the 19th century)], Kishinev, Shtiintsa, 1987, 464 s.
18. A. Zhukovskiy, Istoriya Bukoviny [History of Bukovina], Chernivtsi, Chas, 1991, Ch.1, 120 s.
19. L. Zashkilnyak, Istoriya Polschi: vid naydavnishih chasiv do nashih dniv, Lviv, LNU im. Franka, 2002, 752 s.
20. Istoricheskie svyazi narodov SSSR i Rumynii v XV – nachale XVIII v.: Dokumenty i materialy [Historical ties of the peoples of the USSR and Romania in the XV - early XVIII centuries: Documents and materials], Moskva, Nauka, 1965, T.3, 416 s.
21. P. Kayndl, Istoriya Chernivtsiv vid naydavnishih chasiv do sгодennya [History of Chernivtsi from ancient times to the present], Chernivtsi, Zelena Bukovina, 2005, 300 s.
22. V. Karpo, Rol hotinskogo i chernivetskogo starost u polsko-moldavskomu prikordonnomu spivrobitnitstvi (druga polovina XV – persha polovina XVI st.) [The role of Khotyn and Chernivtsi elders in Polish-Moldavian border cooperation (second half of the 15th - first half of the 16th century)], in: «Pitannya Istoriyi Ukrayini: Zb. nauk. statey», Chernivtsi, 2002, T.5, s. 111-117.
23. V. Korzhik, Shlyahi viyskovih podiy: Bukovina, XIV-XVIII stolittya [The Roads of Military Events: Bukovina, XIV-XVIII Centuries], in: «Arheologiya i davnya Istoriya Ukrayini: Zb. nauk. pr.», Kiyiv, IA NAN Ukrayini, 2018, Vip. 1 (26), s. 261-269.
24. V. Krot, Pershi vtorgnennya osmaniv na Ukrainu v 1498 r. [The first Ottoman invasions of Ukraine in 1498], in: «Ukrayinskiy istorichniy zhurnal», 1986, #1, s. 137-142.
25. I. Kupsha, Vklad Shtefana Velikogo v razvitie rumynskogo voennogo iskusstva [Stefan the Great's contribution to the development of Romanian military art], in: «Stranitsy istorii rumynskoy armii», Buharest, Izd-vo Akademii Sotsialisticheskoy respubliki Rumynii, Voennoe izd-vo Ministerstva natsionalnoy oborony, 1975, s. 76-89.
26. Letopis Rachinskogo [Chronicle of Rachinsky], in: «Polnoe Sobranie Russkih Letopisey», Moskva, Nauka, 1980, T. 35, s. 145-172.
27. Lvovskaya letopis [Lviv chronicle], in: «Polnoe Sobranie Russkih Letopisey», Moskva, Nauka, 1980, 485 c.
28. O. Masan, Bukovina yak ob'ekt mizhnarodnih vidnosin z davnih chasiv do 1774 r. [Bukovina as an object of international relations from ancient times to 1774], in: «Bukovina v konteksti Evropeyskih mizhnarodnih vidnosin (z davnih chasiv do serediny XX st.)», Chernivtsi, Ruta, 2005, s. 9-168.
29. O. Masan, Im'ya zarodilosya u shumi lisu. (Koli i yak z'yavilasya nazva nashogo krayu) [The name originated in the noise of the forest. (When and how did the name of our region appear)], in: «Bukovinskiy zhurnal», 1992, Vip. 1, s.107-115;

30. O. Masan, Nimetski ritsari v Galichini y na Bukovini 1497 roku [German knights in Galicia and Bukovina in 1497], in: «Naukoviy visnik Chernivetskogo universitetu: Zb. nauk. prats. Istoriya», Chernivtsi, ChDU, 1998, s. 76-88;
31. O. Masan, Nimetski ritsari v lisah Bukovini i tragichna osin 1497 roku [German knights in the forests of Bukovina and the tragic autumn of 1497], in: «Bukovinskiy zhurnal», 1998, Vip. 1, s. 79-89.
32. Moldavsko-polskaya letopis 1352-1564 gg. [Moldavian-Polish chronicle of 1352-1564], in: «Slavyano-moldavskie letopisi XV - XVI vv.», Moskva, Nauka, 1976, s. 105-124.
33. H. Mohov, Ocherki istorii moldavsko-russko-ukrainskih svyazey (s drevneyshih vremen do nachala XIX v.) [Essays on the history of Moldovan-Russian-Ukrainian relations (from ancient times to the beginning of the 19th century)], Kishinev, Shtiintsa, 1961, 214 s.
34. I. Novosilvskiy, Bukovina v mizhnarodnih dogovorah [Bukovina in international treaties], in: «Bukovina – yiyi minule i suchasne», Parizh, Filadelfiya, Detroyt, Zelena Bukovina, 1956, s. 849-869.
35. O. Oguy, Monetno-lichilni naymenuvannya na Bukovini ta v Moldaviyi (kinets 14 – seredina 19 st.): Problema funktsionuvannya polinominatsiy v adaptivnih terminosistemah [Coin-counting names in Bukovina and Moldavia (late 14th - mid 19th century): The problem of functioning of polynomials in adaptive terminologies], Chernivtsi, Ruta, 1997, 225 s.
36. Olshevskaya letopis [Olshevskaya chronicle], in: «Polnoe Sobranie Russkikh Letopisey», Moskva, Nauka, 1980, T. 35, s. 173-192.
37. A. Olesnitskiy, Pervye boevye vstrechi v XV v. turok-osmanov s Rusyu (Po materialam Yugo-Slavyanskoy Akademii nauk v Zagrebe i Korolevskogo oblasnogo muzeya v Saraeve) [The first combat encounters in the fifteenth century. Ottoman Turks with Russia (Based on materials from the South Slavic Academy of Sciences in Zagreb and the Royal Regional Museum in Sarajevo)], in: «Zapiski Russkogo nauchnogo instituta», Belgrad, 1933, Vyip. 9, s. 121-122.
38. Osmanskaya imperiya i stranyi Tsentralnoy, Vostochnoy i Yugo-Zapadnoy Evropy v XV – XVI vv.: Glavnyie tendentsii politicheskikh vzaimootnosheniy [The Ottoman Empire and the countries of Central, Eastern and South-Western Europe in the 15th - 16th centuries: Main trends in political relations], Moskva, Nauka, 1984, 302 s.
39. S. Pivovarov, Ritsarskiy mech iz Striletskogo Kuta [Knight's sword from the Striletskyi Kut], in: «Svoboda slova», 2003, Ch. 96 (118), 20 listopada.
40. L. Semenova, Knyazhestva Valahiya i Moldaviya. Konets XIV - nachalo XIX v. (Ocherki vneshnepoliticheskoy istorii) [Principalities of Wallachia and Moldavia. The end of the XIV - beginning of the XIX century. (Essays on foreign policy history)], Moskva, Indrik, 2006, 226 s.
41. L. Semenova, Nekotoryie aspekty mezhdunarodnogo polozheniya Moldavskogo knyazhestva vo vtoroy polovine XV v. [Some aspects of the international position of the Moldavian principality in the second half of the fifteenth century], in: «Yugo-Vostochnaya Evropa v srednie veka», Kishinev, Shtiintsa, 1972, s. 207-234.
42. Slavyano-moldavskie letopisi XV – XVI vv. [Slavic-Moldavian chronicles of the 15th - 16th centuries], Moskva, Nauka, 1976, 156 s.
43. Z. Speralskiy, Moldavskie avantyuryi [Moldovan adventures], Belts, b.i., 2001, 192 s.
44. H. Stoichescu, «Bolshoe voysko» v. Valahii i Moldavii v XIV - XVI vekah [«Large army» in Wallachia and Moldavia in the XIV - XVI centuries], in: «Stranitsyi istorii rумыnskoy armii», Buharest, 1975, s. 61-67.
45. A. Fedoruk, «Kozmin»: istorichna rozvidka E. Fishera pro polsko-moldavsku vijnu 1497 roku. Pislyaslovo [«Kozmin»: E. Fischer's Historical Intelligence on the Polish-Moldavian War of 1497. Afterword], in: «Fischer E. Koźmin. Zur Geschichte des polisch-moldauischen Kriges im Jahre 1497=Fisher E. Kozmin. Do pitannya pro istoriyu polsko-moldavskoyi vijni 1497 roku», Chernivci, Zelena Bukovina, 2004, c. 69-78.
46. Hronika Byhovca [Chronicle of Bykhovets], in: «Polnoe sobranie russkikh letopisej», Moskva, Nauka, 1975, T. 32, s. 128-173.
47. M. Chuchko, «I tako pognashya ih pryaz Bukovinu Kozminova, ubivayashhi i syakushhi»: tragichna rozv'yazka moldavskoyi kampaniyi polskogo korolya Yana Olbrahta 1497 roku v lisah Bukovini [«And so I chased them through Bukovina Kozminov, killing and chopping»: the tragic outcome of the Moldavian campaign of Polish King Jan Olbracht in 1497 in the forests of Bukovina], in: «Pitannya starodavnoyi, serednovichnoyi istoriyi, arheologiyi i etnologiyi: Zbirnik naukovih prac», Chernivci, Cherniveckij nacionalnij universitet, 2017, T.2 (44), s. 192-243.
48. M. Chuchko, Kozmin (1497): bukovinska peremoga Shtefana Velikogo [Kozmin (1497): Bukovynian victory of Stefan the Great], Chernivci, Misto, 2019, 96 s.
49. M. Chuchko, Oborona Suchavi (24 veresnya - 19 zhovtnya 1497 r.): z istoriyi polsko-moldavskoyi vijni 1497 - 1499 rr. [Defense of Suceava (September 24 - October 19, 1497): from the history of the Polish-Moldavian

- war of 1497 - 1499], in: «Pitannya starodavnoyi, serednovichnoyi istoriyi, arheologiyi j etnologiyi: Zbirnik naukovih prac», Chernivci, Prut, 2010, T.1 (29), s. 104-115.
50. V. Ciobanu, Țările române și Polonia. Secolele XIV – XVI [Romanian countries and Poland. XIV - XVI centuries], București, Editura Academiei RSR, 1985, 224 p.
 51. Codex epistolaris sacculi decimi quinti [Collectus opera Anatolii Lewicki], Krakov, 1894, c. 368-369.
 52. Cronici turcești privind Țările Române [Turkish chronicles on the Romanian Lands], București, Editura Academiei RSR, 1966, Vol.1, 562 p.
 53. I. Czamańska, Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku, Poznań, Państw. Wyd. Naukowe. UAM, 1996, 369 s.
 54. Documente lui Ștefan cel Mare [Publ. de I.Bogdan], București, Socec & Co, 1913, Vol.2, XXI, 611 p.
 55. Documente privitoare la istoria Românilor culese de E. Hurmuzaki [Culese, adnotate și publicate de Nic. Densușianu], București, s.e., 1891, Vol. II, partea 2: 1451–1510, XLVII, 729 p.
 56. E. Fischer, Koźmin. Zur Geschichte des polisch-moldauischen Kriges im Jahre 1497=Фишер Е. Козмин. До питання про історію польсько-молдавської війни 1497 року [Kozmin. On the question of the history of the Polish-Moldavian war of 1497], Чернівці, Зелена Буковина, 2004, 78 с.
 57. T. Grabarczyk, The polish court banner in the moldavian expedition in 1497, in: «Fasciculi Archaeologiae Historicae», Lodz, Polish Academy of Sciences. Lodz Branch, 2017, Fasc. XXX, s. 29-34.
 58. Kronica Polska Marcina Kromera biskupa warmickiego [The Polish Chronicle of Marcin Kromer, the bishop of Warmia], Sanok, K.Pollak, 1857, 1500 c.
 59. K. Niemczyk, Mołdawia w polityce dwóch Jagiellonów: króla polskiego Jana Olbrachta i króla Węgier Władysława (do roku 1501) [Moldova in the policy of two Jagiellons: the Polish king Jan Olbracht and the king of Hungary Władysław (until 1501)], in: «Wielowiekowe bogactwo polsko-rumuńskich związków historycznych i kulturowych=Bogăția multiseculară a legăturilor istorice și cultural polono-române», Suceava, Wydawca Związek Polaków w Rumunii, Editor Uniunea Polonezilor din România, 2014, s. 54-68.
 60. F. Papee, Jan Olbracht [Jan Olbracht], Wyd. 2-ie, Kraków, Universitas, 1999, 243 s.
 61. G. Postică, Două tunuri de bronzd in perioada lui Ștefan cel Mare descoperite în cetatea Orheiului Vechi [Two bronze cannons during the reign of Stephen the Great discovered in the citadel of Old Orhei], in: «Arheologia Moldovei», București, Editura Academiei Române, 2005, XXVII, P. 165-176.
 62. R. Rosetti, Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare [Studies on the image of how the war was waged by Stephen the Great], București, 1925, 78 p.
 63. Słownik władców Europy średniowiecznej [pod red. J. Dobosza, M. Serwańskiego], Poznań, Wyd. Poznańskie, 1998, 467 s.
 64. J. Smolucha. Kwestia turecka i jej wpływ na politykę państw Europy Środkowej w 2. połowie XV w. [The Turkish issue and its influence on the policy of Central European countries in the second half of the 15th century.], in: «Prace Komisji Środkowoeuropejskiej PAU», Kraków, Polska Akademia Umiejętności, 2014, T. XXII, S. 7-20.
 65. M. Strykowski, Kronika Polska, Litewska, Zmodzka i wszyskiej Rusi, Warszawa, Nakład Gustawa Leona Gluksberga, Księgarza, 1846, T. II, 572 s.
 66. G.Ureche, Letopisețul Țării Moldovei (...) dela Dragoș-vodă pîna la Aron-vodă, in: «Ureche G., Costin M, Neculce I. Letopisețul Țării Moldovei...: Cronici / Îngr. textelor, glosar șiindici de T. Celac», Chișinău, Hyperion, 1990, p. 23-118.
 67. L. Walkiewicz, Rodzaje dział zabranych przez Jana Olbrachta na wyprawę mołdawską 1497 r. [Types of cannons taken by Jan Olbracht on the Moldavian expedition in 1497], in: «Wielowiekowe bogactwo polsko-rumuńskich związków historycznych i kulturowych=Bogăția multiseculară a legăturilor istorice și cultural polono-române», Suceava, Wydawca Związek Polaków w Rumunii, Editor Uniunea Polonezilor din România, 2014, s. 30-53.
 68. F. Wickenhauser, Bochotin, oder Geschichte der Stadt und ihrer Cernauz Umgegend [Bochotin, or history of the city and its Cernauz area], Wien, L.W. Seidel & Sohn, 1874, 1. Heft, 274 s.